

Kirjastus-Ühisus „Agronoom“.

Meile tähtsamad
põllufaimede
sordid.

M. Pill.

25 pildiga.

Tartus, 1921.

Kirjastus-Ühisus „Agronoom“.

Ilmusid trükist:

- Loomaarst A. Rängel, Loomaarstimise õpetus ja sünnitamise abi.
Jul. Aamisepp, Loomatoidu juurikate kasvatamine.
M. Pill, Meile tähtsamad põllutaimede sordid.
Agr. Th. Pool, Põllumajanduslised ehitused.

Waremalt ilmunud:

- Instr. J. Emblik, Piimatalitus II, tegelik osa, 165 lhk., 39 pilti. Hind 100 mrk.
Loomaarst A. Olt, Koduloomade terwishoid ja sünnitamise abi, 250 lhk., 101 pilti. Hind 120 mrk.
Kontr.-insp. P. Kallit, Piimakarja toitmine, 160 lhk. Hind 70 m.
Loomaarst A. Arras, Tähtsamad koduloomade hakkavad haigused, 111 lhk., 23 pilti. Hind 70 mrk.
Agr. J. Mägi, Koduloomade anatoomia ja füsioloogia, 115 lhk., 73 pilti. Hind 60 mrk.
Agr. A. Jürmann, Umbrohud ja nende hävitamine, 100 lhk., 27 pilti. Hind 65 mrk.
Agr. A. Rebane, Seemnetundmine, 48 lhk. Hind 40 mrk.
M. Pill, Sordikasvatus, eriosa II, 52 lhk. Hind 40 mrk.
Agr. J. Ümarik, Suhkrupeedi kasvatamine ja kodune ümbertöötamine, 16 lhk. Hind 15 mrk.
M. Jürmann, Aia-herne ja oa kasvat., 16 lhk. Hind 15 mrk.
Seadused, määrused ja juhtnöörid maareformi teostamiseks. Hind 20 mrk.
Kalaasjanduse erit. J. Kodres, Kalakasvatus tiikides, 71 lhk., 19 pilti. Hind 50 mrk.
K. Zolk, Kahjulikud putukad wiljaaidas ja nende hävitamine, 37 lhk., 17 pilti. Hind 35 mrk.
Agr. Th. Pool, Mida peab iga kodanik maauuendusest ja selle elluviimisest teadma? 44 lhk. Hind 45 mrk.

Lähemal ajal ilmuwad:

- M. Määr, Juustutegemise õpetus II.
Agr. J. Mets, Eesti põllumehe linakasvatus.
Raamatud on müügil kõigis suuremais raamatukauplustes ja Eesti Seemnewilja Ühisuste kauplustes.
Ladu: Tallinnas, Estoonia teatrimajas ja Tartus, L. E. P. Keskseltsis, Holmi tän. 12.
Raamatukauplustele 25%, Põllutöökoolidele 15% ja maa kooliõpetajatele 10%.

A-3394₁₁

Kirjastus - Ühisus „Agronoom“.

Meile tähtsamad
põllufaimede
sordid.

M. Pill.

Tartus, 1921.

Eesti Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe“ trükk, Tartus.

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

199425

157 67.668

Eessõna.

Päale korraliku maaharimise ja wäetamise on kohane sort põllutöö wiljakuse tõstmise tähtsam tegur.

Sordi tähtsusest saawad meie põllumehed aru. Nende poolt on nõudmine paremate sortide järele olemas. Kahjuks on meil sordiküsimuse selgitamiseks liig wähe ära tehtud. Ei ole oma maa sorte saagiarüni ja selle wäärtuse ning kindlustuse tõstmise mõttes küllalt parandatud ega ole ka sellekohaselt korraldatud katsete abil wõõrsil arendatud sortide hulgast meie olude kohaseid sorte wälja walitud. Põllumehel, kes oma wiljasorti soowib uuendada, puuduwad selleks igasugused näpunäited. Muidugi peab iga põllumees oma põldude jaoks ise kohase sordi wälja walima, aga tal peawad ka andmed käepärast olema, missugused sordid meie maal üleüldse wõiwad kaswada ning missugustes kaswutingimustes nad kõige kindlamini suurt ja wäärtuslist saaki annawad. Ka

peab põllumehel seesuguste sortide seeme saadawal olema. Muidu on tal raske, paljudel wõimatu oma majapidamise jaoks kohase sordi walimine.

Päälegi on meil püüd oma maal edendada seemnewilja kasvatamist, mitte üksinda oma tarwiduste jaoks, waid ka wäljaweoks naaberriikidesse. Selles töös on aga esimeseks tähtsaks nõudeks sordi puhtus. Kui seda ei täideta, siis on seemnewilja kaswatus wildakale alusele rajatud, tal pole edu.

Praegu on meil kaswatatawate oma kui ka wõõra maa sorte raske puhtalt saada; nad on segatud teiste sortidega, ehk kui mõnel juhtub nõutawa sordi seemet olema, siis ei tea ta oma sordi õiget nime, — see on moonutatud wõi koguni ümber ristitud.

Eespool-toodud ja teistel põhjustel tarwidust tundes sordiküsimuse lahendamiseks, tegi Eesti Sordiparanduse ja Seemnekaswatuse Edendamise Selts endale pääle muu esimeseks ülesandeks kokku seada meile kohasemate põllu- ja aiataime sortide nimekirja. Töö jaotati erialade järele mitme wahel ära. Tegelikult ei tulnud sellest kawatsusest aga midagi wälja.

Põllutöö-koolides ja -kursustel sordiküsimust selgitades soovisid õpilased neile ettekantud sortidekirjeldust trükitult saada. Et ma nii mõnegi wilja-sordi küsimusega ennemalt tegemist olen teinud, siis otsustasin, õpilaste soowi ja Sordiparanduse Seltsi ülesannet täita püüdes, eespool-nimetatud kawatsusest põllutaime de kohta käiwat osa enda pääle wõtta.

Selle töö juurde asudes kogusin kõik selle ala kohta käiwa meie kirjanduse, wõtsin lisaks wõõrakeelset, pääasjalikult Saksa ja ka Soome oma, waatasin suurema osa kodumaa eesti- ja saksakeelset põllutöö-ajakirjandust läbi ja pöörasin kirjalikult isikute poole, kellelt nõu lootsin. Läbiwaadatud kirjandus on wiimastel lehekülgedel üles loetud. Kirjalikult aitas iseäranis krahw Fr. Berg Sangastest lahkesti küsimust lahendada, suusõnal selgitas hr. J. A a m i s s e p p pääasjalikult kartuli- ja loomajuurika-sortide küsimust. Awaldan neile nähtud waewa eest tõsisist tänu.

Kõik sel teel saadud andmed on aga siiski liig puudulikud, et otsustada meie põllutaimede sordiküsimust.

Rohkem andmeid sain kartuli ja kaera, wähe — juurwilja ja rukki ja peaaegu mitte sugugi — odra, nisu ja herne kohta.

Saadud andmete, nimelt sortide wõrdluskatsete tagajärgede juures wõib ju kahelda, sest neid katseid pole üleüldise korralduse, ühise kawa ega teatawa aja jooksul läbi wiidud, aga neist wõib siiski saada näpunäiteid ühe ehk teise sordi meie oludele wastawuse kohta. Raskem oli walida wõi leida nende taimede sorte, kus wõrdluskatsed täiesti puudusid, nagu hernel, nisul ja ka odral. Nimetasin sääl esialgu katsewiisil kaswatamiseks ainult üksikuid sorte, aluseks wõttes, pääle muu, naabusmaade näpunäiteid.

Parema tahtmise pääle waatamata leidub siin raamatus üleswõetud sortide hulgas arwatawasti neid, mis siin mitte ei peaks olema, puudub aga ka neid, mis peaksid esitatud olema. Siin on nimetatud sorte, mida kauemat aega meil suurel mõõdul on kaswatatud ja mille kaswatamist nüüd aeg on lõpetada, siin on tähendatud ka sorte, mida meil pole senini weel kaswatatud, kaswatamiseks aga, esiti wähehaawal, wõiks soowitada.

Loodan, et põllumehed, kes asjaga tegemist teinud, mulle saadawad meil soowitatud põllutaimeid sortide kohta oma arwamisi, mida wõimalikul korral tänuga tarwitan.

M. P.

Jõgewa sordikaswatuses,
Jõgewa kaudu.

1921. a. weebruarikuul.

Teramiljad.

Talirukis.

Rukki sortidega on meil koguni wähe sortide wõrdluskatseid korraldatud. Ainult kaks tähtsamat, mis kahjuks ka ainult ühekordselt korraldatud, on nimetamise wäärt: 1) H. von Rathlefi poolt 1908.—1909. aastal Tam miste mõisas Tartumaal 9 sordiga ja 2) Seemnewilja Toimekonna poolt 1913.—1914. aastal seitsme sordiga kaheksas majapidamises, millest üks Eestimaal, teised Liiwimaa osas asusid.

Nende katsete aruannete ja kirjandusest leitud andmete põhjal toon järgnewate, meil kaswatamiseks enam-wähem soowitatawate rukki sortide kirjeldused, neis ära tähendades, kes sordi wälja kaswatanud ehk kust ta pärit, missugune selle sordi taim e kõrre, pää ja tera ehitus, kuidas taim ületalwe elab, missugust maad nõuab ja missugust saaki ta mujal ja meil on annud.

Maarukis on meil küll talwekindel, aga peenikese tera ja wähesse wäljaanniga. Teda wõiks tarwitada küll algmaterjaliks sordiparanduses, muidu on aga uued sordid palju saagirikkamad.

Sangaste rukis on krahw Fr. Bergi poolt Sangaste mõisas Tartumaal wälja kaswatatud. 1870. aastal tellis krahw Fr. Berg Soomest rukki seemet. Kui ühe külma talwe pärast tal selle rukki 260 wakamaad täiesti ikaldas, siis hakkas ta kodumaalt seemne proowe koguma ja nende hulgast oma põldude jaoks kohast wälja walima.

Praeguse Sangaste rukki algmaterjal on 1875. aastal Tartumaalt Wana-Kuuste mõisast saadud, kus teda 1852. aastal arwatawasti Probstei rukkina kaswatati ja kus teda wist ka kohaliku rukkiga on ristamisi tolmutatud. Üle 45 aasta on krahw Fr. Berg Sangaste rukki kallal waliku teel parandusetööd teinud, pärõhku talwekindluse, mahaheitmisele wastupanewuse, tera suuruse, pikkuse ja raskuse ning suure teraanni peale pannes. Parandusetööd tehakse iga aasta edasi.

Sangaste rukis on Sangaste mõisa keskmise hädusega liiwasel ja sawikal maal wälja kaswatatud. Ta on täiesti talwekindel. Mahaheitmisele wastupanew. Kõrs keskmine kuni pikk. Tera suur, pikk, raske. Ei pudene.

Külwiseeme sorteeritakse Sangastes sordiparandaja enda poolt wäljamõeldud sorteerimisemasinaga — tsentrifuugiga läbi.

See newilja Toimekonna poolt 1913.—1914. aastal korraldatud sõrdluskatsete järele on ta teraanni poolest keskmine ja põhuanni poolest hää sort olnud. Keskmiselt on wakamaalt saadud 46 puuda 39 naela teri ja 104 p. 39 naela põhku. Tuhat tera on 30,1 grammi kaalunud. Kõrs on 190 cm. pikk olnud.

Wana-Paleschkini rukis on Göttingi, Probstei, Pirna ja teiste rukki sortide segust keskmise kõrrepikkusega, hää wõrsumisega ja hää hall-roheliste teradega taimede waliku läbi saadud. 1882. aastast pääle on Modrow teda Gwisdzyn'is Neumarki läheduses Lääne-Preisimaal parandanud, 1894. aastast hakates üksikwaliku abil. Praegune Hiiglapõõsaga Wana-Paleschkini rukis on Wana-Paleschkini ja Suure pääga rukkist ristsugutuse abil wälja arendatud.

Kõrs on tal pikk ja tugew. Pää suur ja raske. Terad hall-rohelised ehk hõbe-hallid.

Wana-Paleschkini rukis kaswab hästi sawikasliiwasel ja liiwakas-sawisel maal. On sõrdlemisi wähenõudlik. Talwekindluse poolest on ta parem kui ükski teine parandatud rukki sort.

Maha ta ei heida. Kaswuaeg on pikk. Annab hääd tera- ja suurt põhusaaki. Olewat kohane ka säääl kaswatamiseks, kus palju lund.

Meil selle sordiga sõrdluskatseid ei ole tehtud. Põllumehed, kes teda kaswatanud, tõendawad, et meil hästi kaswab ja hääd saaki annab.

Pilt nr. 1. Põhja-Saksamaa Schampanja rüki
($\frac{2}{3}$ loomulikust suurusest).

Jäger'i Põhja-Saksa Schampanja rukis (wt. pilt nr. 1) on minewa aastasaja neljakümnendatel aastatel Põhja-Prantsusmaalt Põhja-Saksamaale toodud ja sääl on W. Jäger ta siis „Põhja-Saksa Schampanja“ nimeliseks kodunenud rukkist Könkendorfis Brandenburis 1895. aastast pääle esitera- ja pää-, pärast taimewaliku teel wälja arendanud.

Wõrs sub hästi. Kõrs lüheldane, pehme, heidab sagedasti maha. Pää on lühikene, neljakandiline, hästi ohakline, tihe. Tera on keskmise suurusega, mitte pudenew.

Armastab sawikat liiwa- ja liiwamaad. Talwekindlus hää, jõuab selle poolest Wana-Paleschkini rukkile järele. Hakkab kewadel warakult kaswama, tarwitab sellepärast maa sees olewa talwenniiskuse kasulikult ära, on weega üleüldse õige kokkuhoidlik; walmib wara. Annab hääd tera- ja suurt põhusaaki. Paremal ja niiskuserikkamal maal jääb ta saagi poolest Petkusi ja Wana-Paleschkini sortidest maha.

See mnewilja Toimekonna poolt 1913.—1914. a. korraldatud rukki sortide wõrdluskatsete andmete järele on ta põhuanni poolest esimesel ja paljude katsetegijate juures ka teraanni poolest esimesel kohal olnud ja keskmiselt wakamaalt 47 puuda 9 naela teri ja 105 puuda 14 naela põhku annud. 1000 tera on 34,0 gr. kaalunud. Kõrre pikkus on 177 cm. olnud.

von Lochow'i Petkusi talirukis (wt. pilt nr. 2) on F. von Lochow'i poolt Saksamaal Jüteborgi kreisis

Pilt nr. 2. Petkusi talirukis.

Petkusi nimelises mõisas, mis umbes 60 wersta lõuna pool Berliini asub, arwatawasti Pirna ja Probstei rukki wärdjatest 1881. aastal alustatud ja kuni senini kestwa alatise üksikwaliku abil wälja arendatud.

Wõrsub keskmiselt. Kõrs on tal mitte liig pikk, aga kõwa, sitke, mitte mahaheitew. Pää on tal mitte pikk, neljakandiline, püstine, tihedasti teritais, ilma tühjade kohtadeta. 1899. aastast pääle waliti hall-roheliste teradega taimi, mille järeltulijad tuntawalt suuremat tera- ja põhusaaki andsid kui teisewärwiliste teradega taimed. Wiimasel ajal ei panda tera wärwi pääle nähtawasti enam nii suurt rõhku. Tera on keskmise pikkusega, tugew, õhukese kestaga, ei pudene. (Wt. pilt nr. 3).

Petkusi rukis kaswab igasugusel maal. Talwekindlus keskmine kuni hää. Kaswuaeg keskmine kuni pikk. Annab suurt tera- ja keskmist kuni hääd põhusaaki.

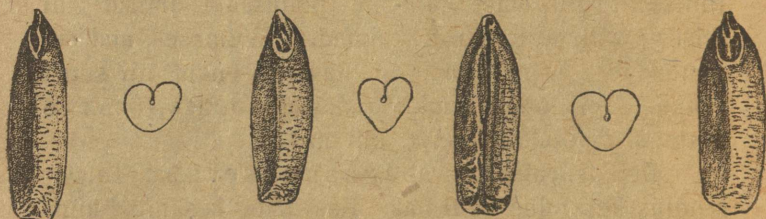
von Lochowi kindla kontrolli all paljundatakse Petkusi rukki seemet Saksamaal mitmel kohal ja saadetakse originaalseemnena müügile, sest nõudmine seemne järele on suur. Ennemalt meil ka Rasina mõisas paljundatud.

1889. aastast pääle on ta Saksamaal korraldatud paremate rukki sortide wõrdluskatsete järele terasaagi poolest kõik teised sordid üle lõõnud.

Meil 1908.—1909. aastal H. von Rathlefi poolt Tammiste mõisas korraldatud rukki sortide wõrdluskatse järele on ta teraanni poolest ka esimesel

kohal olnud. Riia wakamaa päält on ta 156 puuda kogusaaki ja 71 puuda teri annud. Tera protsent on $45\frac{1}{2}$ olnud.

Ka Seemnewilja Toimekonna poolt 1913.—1914. aastal korraldatud rukki sortide võrdluskatsete järele on ta tera-anni poolest kõik teised sordid üle löönud. Wakamaalt on ta keskmiselt 52 p. 14 naela teri ja 97 p. 18 n. põhku annud. 1000 tera on 29 grammi kaalunud. Kõrre pikkus — 172 cm.

Pilt nr. 3. Petkusi rukki terawormid.

Muidu täiesti häa sort, ei olewat aga meil kaswatajate tõenduste järele mitte alati täiesti talwekindel. Teda peaks meie talwe kohaselt parandama.

Soome rukki nime all kaswatatakse meil Soome- maalt pärit olewat maarukist. Elab hästi ületalwe. On peeneldase kõrrega. Pää on pikk, harw, paljude tühjade kohtadega. Tera peenike. Annab võrreldes väheldast kuni keskmist saaki.

Tammiste mõisas 1908.—1909. aastal korraldatud võrdluskatsete järele on ta wakamaalt 159 p. kogulõikust ja 60 puuda terasaaki annud ja on tera-

anni poolest üheksa sordi hulgas kuuendal kohal olnud. Tera protsent oli 37,7.

Himmel'i Saksa Schampanja rukis on 1901. aastast päale G. Himmeli poolt Quedlinburgis üksikwaliku ja perede võrdluse teel välja kasvatatud.

Kõrs pikk ja peenike. Pää on longus, kaunis lühike, kollaseid teri tihedasti täis. Waka ja 1000 tera raskus suurem kui Petkusil.

Armastab sawikat liiwast ja liiwast maad. Talwekindlus häa. Mahaheitmisele wastupanek keskmine. Põuale wastupanelik. Andwat suurt tera- ja põhusaaki.

Meil 1913.—1914. a. Seemnewilja Toimekonna poolt korraldatud rukki sortide võrdluskatsete järele on ta niihästi tera- kui ka põhusaaki keskmiselt annud, nimelt 46 puuda 37 naela teri ja 94 p. 15 n. põhku wakamaalt. Tuhat tera on keskmiselt 34,4 gr. kaalunud. Kõrre pikkus — 178 cm.

Waasa rukis on Soomest pärit. Ta on, nagu maarukiski, õige tüübirikas. Talwekindlus on häa.

Svalöfi Täherukis (Stjärnråg) on Rootsi sordikaswatuses Svalöfis 1901. aastal Petkusi rukki sordi põllult leitud taimest välja kasvatatud.

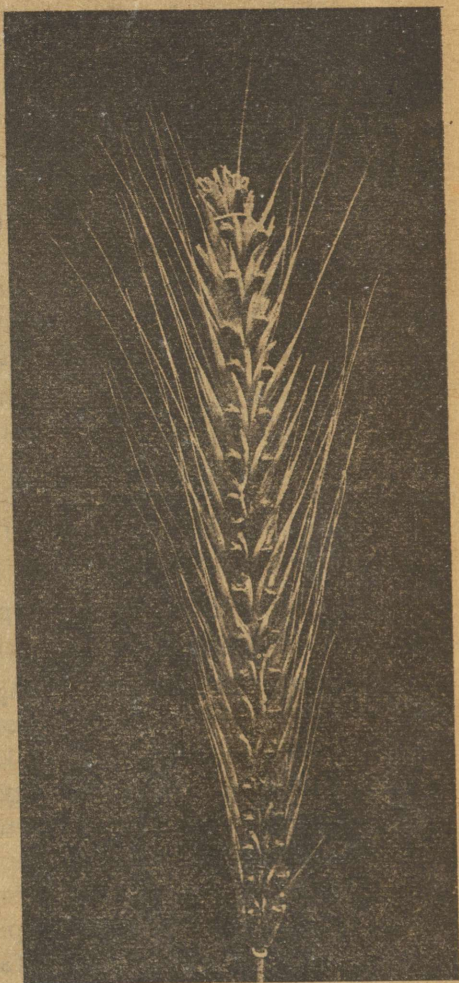
Täherukki kõrs on kõwa ja pikk. Pää on keskmise pikkusega, alt lai ja tihe, ülewalt otsast peenem. Tera on pikkuse poolest keskmine kuni lühike, täis, ilusa kujuga, punakat ehk mõnikord sinakat wärwi. Pää ja tera kaju ning tera wärw pole täiesti kindlad.

Armastab raskemat maad. Talwekindlus umbes samasugune kui Petkusil; elab Kesk-Rootsis hästi üle-

talwe. Soomes on ta mõnel pool hästi, teisel kohal halwasti ületalwe elanud. Kaswu-aeg pikk. Walmib hilisena. Annab suurt tera- ja põhusaaki.

Meil Täherukist senini wõrreldawate rukki sortide hulgas ei ole olnud. Svalöfis korraldatud wõrdluskatsete järele on Täherukis Petkusi rukkist suuremat tera- ja põhusaaki annud. Waka ja tuhande tera raskus on Petkusi omast ka suuremad.

Rimpau-Schlanstedti rukkis on 1867. aastast pääle esiti pää-, pärast taimevaliku teel Dr.

Pilt nr. 4. Rimpau-Schlanstedt irukis.

W. Rimpau poolt Schlanstedtis Saksimaal Probstei rukkist wälja kaswatatud (wt. pilt nr. 4).

Kõrs on wördlemisi lühike, tugew, mitte mahaheitew. Pää wördlemisi pikk, neljakandiline, tihe. Terad suured, rasked, rohekaskollased, ei tule pääseest mitte kergesti wälja.

Schlanstedti rukis armastab sawist ehk liiwakasawist maad. Talwekindlus keskmine kuni hää. Kaswuaeg keskmine kuni pikk. Annab keskmist tera- ja suurt põhusaaki. See sort on hää hästi haritud maal wälja kaswatatud ja nõuab ka niisugust.

Seemnewilja Toimekonna poolt meil 1913.—1914. aastal korraldatud wördluskatsete järele on ta niihästi tera- kui ka põhuanni poolest keskmine sort olnud, langeb kaswutingimuste poolest aga paljunõudlikkude hulka. On Riia wakamaalt keskmiselt 44 p. 39 n. teri ja 96 p. 20 naela põhku annud. 1000 tera on 34,4 gr. kaalunud. Kõrre pikkus — 176 cm.

Probstei rukis on Saksamaalt Holsteinist pärit. Krahw F. Bergi andmete järele on ta 1850. aastal meie maale, Tartu ümbrusesse toodud.

Raskemate terade walikut on selle sordi kodumaal esiti käsitsi wiskamise, uuemal ajal aga Kayseri ja Röberi masinate abil tehtud. Suuri teri on ka sel teel walitud, et wihke esiti tasakesi on rabatud, misläbi lühikesed jämedad terad päädest wälja kukuwad. Sel teel saadud suuri lühikesi teri maha külwates ja neist kaswanud taimedest jälle samal teel lühikesi suuri teri seemne jaoks wõttes, jõuti wiimaks

nii kaugele, et Probstei rukki terad kergesti warisesid ehk pudenesid, mis muidugi halb rukki omadus on.

Wõrsub hästi. Kõrs on tugew, keskmise kaswuga, ei heida kergesti maha. Pää on pikk ja jäme. Tera lühike ja jäme.

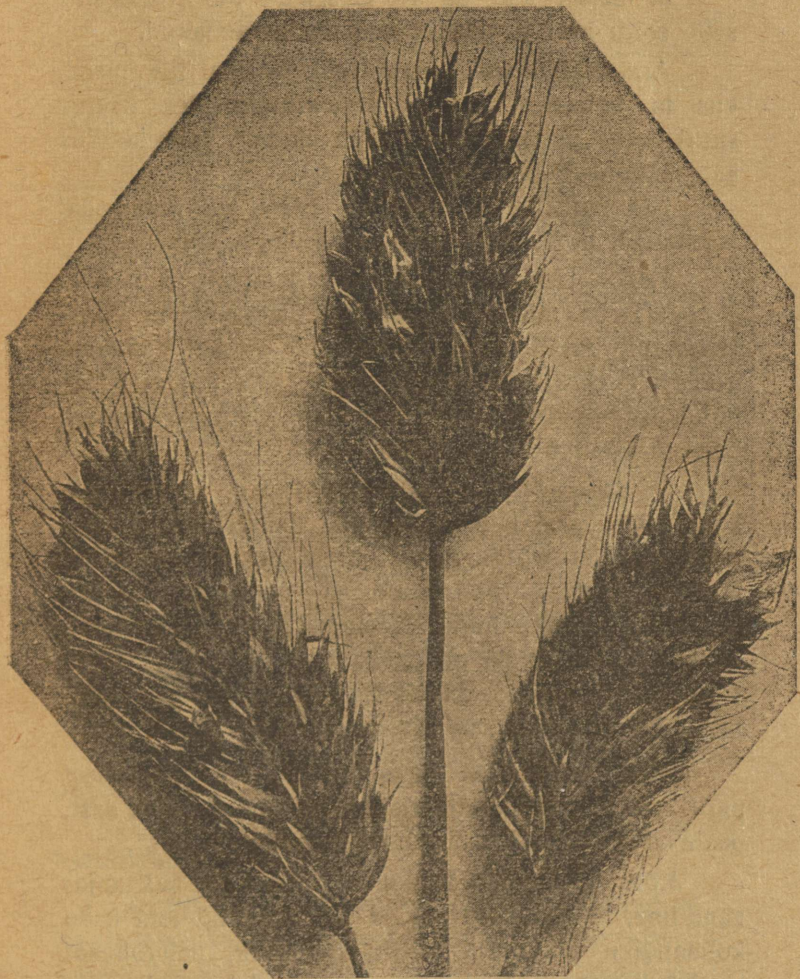
Armastab sawimaad. Talwekindlus keskmine. Kaswuaeg kaunis pikk. Annab keskmist tera- ja suurt põhusaaki.

1908.—1909. aastal Tammiste mõisas Tartumaal korraldatud wõrdluskatsete järele teraanni poolest seitsmendal kohal üheksa sordi hulgas olnud ja waka- maalt 149 puuda kogusaaki ja 55 puuda terasaaki annud. Tera protsent — 36,9.

Olgugi, et wiimasel ajal sellekohase müügi- ühisuse poolt seda sorti iseäranis mahawarisemise ehk pudenemise wastu on parandatud, siiski on teised paremad sordid ta wälja tõrjunud.

Professor Heinrichi rukis on oma alguse saanud ühest Rootsi rukki seest leitud püstisest tihedast pääst, mille järeltulijatest prof. Heinrich Rostockis 1880. aastast pääle sellenimelise rukki on wälja arendanud (wt. pilt nr. 5).

Kõrs on lühike, püstine, mitte mahaheitew. Oma pää ehituse poolest läheb see sort teistest koguni lahku. Pää on koguni lühike, püstiseisew, tungil tihedasti teri täis — näeb palju jämedam wälja kui teistel rukki sortidel. Liia tiheduse pärast pääs on terad peenikesed ja pikad. Wäri poolest on terad kollakad ja rohekad.

Pilt nr. 5. Professor Heinrichi rukis.

Wiimasel ajal on W. Brandt Mönchshagenis selle sordi kõrt ja pääd pikemaks parandanud.

Armastab liiwakat sawi- ehk sawikat liiwamaad, kus ta kohastes häädes kaswutingimustes kaunis suurt tera- ja põhusaaki wõib anda. Talwekindlus hää, kaswuaeg keskmise pikkusega.

Pää kuju on tal muutlik. Teisel ehk kolmandal järelkülwil pole enam originaalsordi pääkuju.

1908.—1909. aastal H. von Rathlefi poolt Tammiste mõisas korraldatud katsetes on prof. Heinrichi rukki sort kolmandal kohal teraanni poolest üheksa sordi hulgas olnud ja wakamaalt 160-puudalise kogulõikuse ja 70-puudalise terasaagi annud. Tera protsent on 43,7 olnud.

Seemnewilja Toimekonna poolt 1913. kuni 1914. aastal 8 põllumehe juures korraldatud rukki sortide wõrdluskatse järele on ta keskmiselt teraanni poolest halwemate ja põhuanni poolest keskmiste sortide hulka kuulunud. Riia wakamaalt on ta keskmiselt 95 puuda 32 naela põhku ja 42 p. 4 naela teri annud. Tuhat tera on 32 grammi kaalunud. Kõrre pikkus — 172 cm.

Pirna rukis on Saksimaalt Pirna ümbrusest pärit. Seda rukist paljundab ja parandab 1896. aast. pääle „Pirna rukki kaswatuse ja müügi ühisus“.

Kõrs on peenike, keskmise pikkusega, pää neljakandiline, helekollased sõklad ümbritsewad tera kahe kolmandiku pikkuselt. Tera on pikk, helerohekat kuni halli wärwi, õhukese kestaga ja jahurikas.

Eelnimetatud ühisuse poolt toimetatud paranduse abil tahetakse selle sordi kogusaaki, teraprotsenti, mahaheitmisele wastupanewust, küpsemise ühtlust ja talwekindlust tõsta.

Wõrsub hästi ja olewat talwekindluse poolest hää sort. Andwat keskmist tera- ja suurt põhusaaki. Kaswab kõiksugustel maadel ja on wähenõudlik. Walmib wara.

K. von Rümkeri kollaseteraline rukis nr. 1

on prof. K. von Rümkeri poolt 1899. aastal alustatud waliku abil Petkusi rukkist wälja arendatud. Selle sordi paljundaja on F. Glassen Wronowis Koschmini kreisis Posenis.

Kõrs on natuke pikem kui Petkusi rukkil. Pää sihwakas, kollaste teradega. Talwekindlus olewat hää. Walmib Petkusi rukkist natuke warem. Andwat õige suurt tera- ja hääd põhusaaki.

K. von Rümkeri roheliseteraline rukis nr. 2

on prof. Rümkeri poolt ka Petkusi rukist wälja arendatud. Ta on kõrre poolest nr. 1-st lühem, pää on ohakate poolest rikkam, tera roheline.

Kaswab ka kergemal maal. Paljundatakse säälsamas, kus nr. 1.

Meil pole senini Rümkeri sorte wist mitte kaswatatud.

Jaani rukis on oma nime sellest saanud, et ta jaanipäewa aegu maha tuleb külwata. Sel ajal külwatult annab ta sügisel suure hulga loomatoitu ja järgmisel aastal keskmise terasaagi.

Wõrsub hästi. Üksik taim wõib kuni 40 kõrt kaswatada. Kõrs on pikk. Pää pikk ja harw. Terad peenikesed. Õitseb hilja.

On wähenõudlik. Talwekindlus õige häa. Kui Jaani rukis sügisel hilja maha tehakse, siis muutub ta harilikuks rukkiks.

Suirukis.

Suirukist kaswatatakse meil wähe. Ka pole suirukkil mitte palju sorte olemas. Kõige paremaks loetakse F. von Lochowi poolt Petkusi talwerukkist wäljaarendatud

Petkusi suirukist. Suirukkiks muutis F. von Lochow talirukki sel teel, et ta rukist esiti weebruari- ja märtsikuul maha külwas. Osa sellest külwist ei kaswanud, järelejäänud taimedest wõeti seeme ja külwati weel hiljemini maha, ja nii muudeti kaswuaeg järk-järgult ikka lühemaks, kuni wiimaks suirukki sort saadi, mis warakut külwamist nõuab. Seesugust suirukkiks ümbermuutmise tööd algas F. von Lochow 1895. aastal, ja 1905. aastal lasti suirukki seeme juba müügile.

Kaer.

Kaera kui tähtsama põlluwilja sorte on ammu juba Saksamaalt, Rootsist ja mujalt meile toodud. Põllumehi on kaera sordiküsimus rohkesti huwitanud. Iseäranis wiimasel ajal on, nagu järgnewast tabelist näha, rohkesti kaera sortide wõrdluskatseid korraldatud.

Katseid on korraldanud:

- 1912. aastal — Seemnewilja Toimekond neljas majapidamises 6 sordiga;
- 1913. aastal — Seemnewilja Toimekond 11 majapidamises 8 sordiga;
- 1914. aastal — Tallinna Eesti Põllumeeste Selts J. Ploompuu juures Rahu-
lal 8 sordiga;
- 1914. aastal — Seemnewilja Toimekond 7 majapidamises 8 sordiga;
- 1915. aastal — Tallinna Eesti Põllumeeste Selts J. Ploompuu juures Rahu-
lal 8 sordiga;

1915. aastal — Eestimaa Põllumeeste Keskselts Wäike-Maarjas 8 sordiga;
 „ „ Seemnewilja Toimekond 10 majapidamises 8 sordiga;
 1916. aastal — Kehra sordikaswatuses 16 sordiga (ka ennemalt korraldatud, andmed puuduwad);
 „ „ Eestimaa Põllumeeste Keskselts Wäike-Maarjas 8 sordiga.

Nende katsete aruannete ja mujalt saadud andmete põhjal wõiksid alamajärnewad sordid meil kasvatamiseks enam-wähem kohased olla. Tähen- datud sordid kuuluwad enamasti püstharuliste (pöörise harud kõwad, püstised, wt. pilt nr. 6), lon- gusharuliste (pöörise harud on kas wesiloodis ehk loogas allapoole, wt. pilt nr. 7) pööriskaerte ja lipu- (Türgi ehk lakaga) kaerte hulka.

Pööriskaera sordid.

Kaer **Wõit** (wt. pilt nr. 8) on Svalöfis Rootsi- maal Miltoni kaerast wälja kaswatatud.

Wõrsub hästi. Kõrs on keskmise pikkusega, mahaheitmisele keskmiselt kuni hästi wastupanew.

Pööris on kaunis wäike, püstharudega, tihe. Pääkesed on lühikesed, harilikult kaheteralised.

Terad on lühikesed, laiad, keskmist suurust, walged, rasked, keskmise kestaga, mitte päris ohakata.

Kasvuaeg keskmise pikkusega. Wõrdlemisi paljunõudlik sort. Annab raskel ja keskmisel maal suurt lõikust.

Meil korraldatud kaera sortide wõrdluskatsetes on Wõit ikka wõistlejate sortide hulgas olnud.

Teraanni poolest on ta Seemnewilja Toimekonna 1913. aasta katsetes teisel kohal (keskm. saak 44 p. 5 n.), 1914. a. — esimesel kohal (keskm. saak 35 p. 7 n.) ja 1915. a. — kolmandal kohal (keskm. saak 37 p. 26 n.) olnud. Eestimaa P. Keskseltsi ja Kehra katsetes, üleüldse Eestimaal on Wõit teraanni poolest kesk-

Pilt nr. 6. Püstharulise pöörisega kaer (Strube-Schlanstedt).

miste ja wiimaste sortide hulgas olnud.

Põhuanni poolest on Wõit meie katsetes keskmistel ja wiimastel kohtadel olnud ning läbistikku 50 p. 18 n. wakamaa kohta põhu saaki annud. Meie katsete järele on kasu aeg keskmiselt 105 päewa pikk olnud, Hollandi kaal on 89,1 n., 1000 tera raskus 34,85 gr. ja kesta protsent 28,67 olnud.

Lochovi
Petkusi kollane kaer ehk lühedalt **Lochovi kollane kaer** on F. von

Pilt nr. 7. Longsharulise pöörisega kaer.

Lochowi poolt Petkusi ümbruses kasvatatawast wanast kollasest maakaerast 1903. aastal alustatud töö läbi wälja arendatud.

Wõrsub hästi. Walkjaskollane kõrs on peenike, õrn, keskmise pikkusega, mahaheitmisele mitte täiesti wastupanew, loomatoiduks kohane.

Ka pööris on õrn, peeneharuline, harud püsti.

Tera on wäheldane, piklik, kerge, tumekollane. Et tal kesta protsent õige madal, siis on ta loomatoiduks parem kui mõned suureteralised walged kaera sordid. Ohakaid wähe.

Kaswuaeg lühike. Annab keskmisel maal täieliku saagi, lepib hästi kerge maaga ja tunneb ennast hästi ka raskel maal. Et ta niiskuse poolest wähenõudlik on, siis on ta iseäranis kuiwal maal ja kuiwal ajal teistest sortidest suuremat saaki annud ja ainult häädes kaswatustingimustes mõnele paremale sordile alla jäänud. Loetakse paremate sortide hulka. Põhuand on wäheldane.

Saksamaal korraldatud wõrdluskatsete järele loeti teda algusest, 1909. aastast pääle paremaks sordiks kergemate maade jaoks.

Meil on Lochowi kollane kaer 1913., 1914. ja 1915. aastal Seemnewilja Toimekonna poolt korraldatud, 1915. ja 1916. a. Eestimaa Põllumeeste Keskseltsi ja 1916. aastal Kehra sordikaswatuses korraldatud katsetes üks wõrreldawatest sortidest olnud. Teraanni poolest on Lochowi kollane kaer Seemnewilja Toimekonna katsetes 1913. a. esimesel kohal (keskm. Riia wakam. — 46 p.), 1914. a. —

kolmandal (keskm. — 33 p. 30 n.) ja 1915. a. — ka
esimesel kohal (keskm. 38 p. 34 n.) wõrreldawate sor-

Pilt nr. 8. Wõit.

tide hulgas olnud, Eestimaa Keskseksi katses 1915.
aastal — neljandal (28 p. 17 n.) ja 1916. a. — esi-

mesel kohal (34 p. 7 n.) olnud. 1916. a. Kehra katses on ta teraanni poolest ka esimesel kohal (52 p. 27 n.) olnud. Põhuanni poolest on ta neis katsetes neljandal kuni kaheksandal kohal olnud ja keskmiselt kõigi katsete järele 50 p. 29 n. põhku Riia wakamaalt annud.

Kaswuaaja pikkus on keskmiselt 101 päewa olnud, kusjuures Liiwimaa osas kaswuaeg lühem, alla 100 päewa, ja Eestimaa osas üle 110 päewa on olnud. Hollandi kaal on 86 n. ja 1000 tera raskus keskmiselt 29,64 gr. olnud. Kesta protsent keskmiselt 25,59. Lochowi kollane kaer on kesta wähesuse poolest üleüldse meil wõrreldud kaera sortide hulgast üks kõige parematest sortidest.

Kuldrihm -kaer (wt. pilt nr. 9) on Svalöfisi Põhja-Ameerika Minnesotast pärit olewast Miltoni kaerast wälja kaswatatud.

Wõrsuub hästi. Kõrs kaunis pikk, sitke, peenlane, mahaheitmisele keskmise wastupanewusega, hääloomatoit.

Pööris on püstharuline, harude poolest rikas. Pääkesed on wäikesed ja lühikesed, kaheteralised.

Tera on wõrdlemisi wäike, aga täieline ja raske, ohakata, ilus kullakarva kollane, läikiv, keskmise kestaga.

Kaswuaeg keskmine kuni lühike. On wõrdlemisi wähenõudlik. Annab raskel ja keskmisel ja ka kergel maal tarwilises niiskuses hääd terasaaki. Põhuanni poolest keskmine sort.

Pilt nr. 9. Kuldwihtm.

Meil korraldatud katsetes on Kuldwihm wõrreldawate sortide hulgas olnud: 1913. ja 1915. a. Seemnewilja Toimekonna katsetes, 1915. ja 1916. a. Eestimaal Keskseltsi katsetes ja 1916. a. Kehra katsetes. Teraanni poolest on ta Seemnewilja Toimekonna katsetes wiendal ja neljandal kohal (saak wastawalt keskm. 40 p. 24 n. ja 34 p. 10 n.), Keskseltsi katsetes — kuuendal ja wiendal kohal (26 p. 34 n. ja 26 p. 10 n.) ja Kehra katses — keskmisel kohal (saak keskm. 44 p. 2 n.) olnud. Põhuanni poolest on Kuldwihm kõigis meie katsetes wiimastel kohtadel wõrreldawate sortide hulgas olnud. Keskmiselt kõigist katsetest on Kuldwihm meil 45 p. 37 naela põhku wakamaalt annud.

Kaswuaja pikkus keskmiselt 109 päewa, Eestimaal pikem kui Liiwimaal. Hollandi kaal on keskmiselt 89 n. ja 1000 tera raskus keskmiselt 33,4 grammi olnud. Kesta protsent on keskmiselt 26,66.

Probstei kaer on, samati kui Probstei rukiski, Saksamaalt Holsteinist pärit, kus ta, nagu rukiski, hoolsa seemne sorteerimise ja puhtahoidmise abil on sündinud.

Wõrsu keskmiselt. Kõrs on keskmise pikkuse ja kõwadusega ning mahaheitmisele keskmiselt wastupanew.

Pööris on püstharuline. Pääkesed kaheteralised, häädes kaswutingimustes on ka kolmateralisi.

Walge tera on piklik, jäme ja raske. Kest kaunis paks.

Kaswuaeg keskmise pikkusega. Annab mittehuloldawates kaswutingimustes keskmist saaki. Paremates kaswutingimustes tõuseb küll saak, aga ta ei jaksa uuemate kultuurisortidega wõistelda. Kannatab nõgipää käes.

Nagu iga maakaera sort, nii seisab ka Probstei kaer mitmetest tüüpidest ehk teisenditest koos ja temast on mitmed uued sordid, nagu Anderbecki, Beseler I, II ja III, Svalöfi Kroonkaer jne. wälja arendatud.

Anderbecki kaer on Beseleri poolt Saksa maal Anderbeckis Probstei kaerast wälja kaswatatud ja W. Rimpau poolt säälsamas edasi arendatud. Beseler oli esimene, kes Probstei maakaera wäärtust tundis ja tema paranduse kallal töötama hakkas. Niihästi Probstei kui ka temast arendatud Anderbecki kaer on paljude uute sortide algusmaterjaliks olnud.

Anderbecki kaer wõrsus wähe. Kõrs on jäme ja mahaheitmisele keskmiselt wastupanew. Tera raske, keskmise kestaga.

Kaswuaeg kaunis pikk. Teraand olewat Saksa-maa katsete järele keskmine, põhuand suur.

Strube-Schlanstedti kaer on Fr. Strube poolt 1880. aastal alustatud waliku abil Anderbecki kaerast Schlanstedtis Saksamaal wälja arendatud.

Wõrsus wähe. Kõrs on lühike, jäme, mahaheitmisele wastupanew. Pööris püstharudega. Pää-

kesed enamasti kõik kaheteralised. Tera walge, suur, raske, paksu kestaga, ainult 5—15% välisteradel on ohakas.

Kaswuaeg on pikk. Nõuab hääd maad, palju wäetist ja rohkesti niiskust ning annab wastawates tingimustes õige suurt tera- ja põhusaaki. Kohastes tingimustes on ta Saksamaal isegi kuni 99 puuda meie wakamaa kohta arwatult terasaaki annud. Kuiwal, nõutud maale ja wäetisele mitte wastawal pinnal jääb ta teistest sortidest maha. Kergele maale mitte kohane sort.

Meil on Strube-Schlanstedti kaer wõrreldawate sortide hulgas olnud 1913., 1914. ja 1915. aastal Seemnewilja Toimekonna ja 1915. ning 1916. a. Eestimaa Põllutöö Keskseksi poolt korraldatud katsetes. Teraanni poolest on ta Seemnewilja Toimekonna katsetes 1913. a. keskmiselt kolmandal (saak wakam. 43 p. 21 n.), 1914. a. — teisel (saak 33 p. 1 n.) ja 1915. a. — neljandal (saak 36 p. 17 n.) ning Keskseksi katsetes Wäike-Maarjas 1915. a. — seitsmendal (saak 26 p. 21 n.) ja 1916. a. — teisel kohal (saak 31 p. 10 n.). Kõige suurem terasaak, mis Strube-Schlanstedti kaer meie katsetes wakamaalt on annud, on 66 p. 25 naela olnud, mis 1913. aastal sawipõhjaga mulla maalt on saadud.

Põhuanni poolest on ta meie katsetes keskmiselt kolmel korral esimesel ja kahel korral teisel kohal olnud ning wakamaalt keskmiselt 54 p. 12 n. põhku annud.

Meie katsete järele on keskmine kaswuaja pikkus — 101 päewa (88—112 päewa), Hollandi kaal 85 n., 1000 tera raskus — 36,18 gr. ja kesta protsent — 28,35 olnud.

Beseler II kaer on Saksamaal Beseleri poolt 1894. aastal Anderbecki kaerast leitud hüppemuudendist välja arendatud.

Wõrsu vähe. Leherikas kõrs on jäme, keskmise pikkusega ja mahapanemisele keskmiselt vastupanew.

Pööris on lühike, püstharuline, pääkesterikas. Pääkesed kaheteralised, üksikud kolmeteralised.

Tera on walkjas, raske, kuju poolest lühike, kõhukas, laius suurem kui paksus. Umbes 20—40% wälisterade küljes on lühike mustjas ohakas. Kest kaunis paks.

Kaswuae g keskmise pikkusega. Armastab hääd rammusat maad ja tarwitab rohkesti niiskust ning annab kohastes kaswutingimustes ka sellekohast suurt tera- ja kaunis hääd põhusaaki. Loetakse paremate kaera sortide hulgast nõgipääle kõige wastupanewamaks.

Beseler II kaer on meil 1913. ja 1914. aastal Seemnewilja Toimekonna poolt korraldatud ja 1915. ja 1916. a. Eestimaa Keskseksi poolt korraldatud kaera sortide wõrdluskatsetes wõistleja sort olnud. Niihästi tera- kui ka põhuanni poolest on ta nende katsete järele keskmine sort olnud. Kaswuaja pikkus on keskmiselt olnud: 1913. a. — 102 päewa, 1914. a. — 88 p., 1915. ja 1916. a. —

118 p. 1000 tera raskus on olnud keskmiselt: 1913. a. — 40,5 gr., 1914. a. — 34,13 gr. Hollandi kaal on 1913. a. 92 n. olnud. Kesta protsent on 1914. a. — 26,95 olnud. Teraanni poolest on ta 1913. a. neljandal (keskm. 41 p. 29 n. Riia wakamaa kohta annud), 1914. a. — ka neljandal (keskm. 32 p. 39 n.), 1915. a. — wiendal (26 p. 36 n.) ja 1916. a. — kolmandal kohal (29 p. 30 n.) wõrreldawate sortide hulgas olnud. Põhuanni poolest aga: 1913. a. — kolmandal (58 p. 15 n.), 1914. a. — kuuendal (39 p. 31 n.), 1915. a. — kaheksandal (28 p. 15 n.) ja 1916. a. — neljandal kohal (56 p. 10 n.) olnud.

Beseler III kaer on Beseleri poolt Weende's Göttingi läheduses Anderbecki kaerast wälja kaswatatud.

Wõrsu wähe. Kõrs pikem kui Beseler II, jäme ja mahaheitmisele keskmiselt wastupanew. Pööris longus harudega.

Tera on kollane, keskmise raskusega ja õhukese kestaga.

Kaswuaeg keskmise pikkusega. Wähenõudlikum kui Beseler II. Hääl, hästi wäetatud maal jääb ta Beseler II-st saagi poolest maha, lepib aga halvema ja vähem wäetatud ning kuiwema maaga.

Liigowo II kaer on Prantsusmaalt 1889. aastal Rootsi toodud Vilmorini parandatud Liigowo kaerast Svalöfis wälja arendatud. Liigowo kaer arwatakse Püreineist pärit olewat.

Wõrsub keskmiselt. Kõrs keskmise pikkusega, võrdlemisi peenike, murduw, mitte kergesti mahaheitew. Põõris keskmist suurust, harud on loogelised, tõusewad alguses üles ja käänuwad teisest otsast alla. Pääkesed suured, laiade tupesõkaldega, mis küpseks saades kellukese kujuliselt lahti lähewad. Pääkesed on sagedasti kolmateralised.

Terad on õige suured, laiad, täielised, rasked, kollakaswalged, ohakaga, mis lõikuse ja peksu ajal ära murdub. Kest on õhuke. Pudeneb kergesti, kui kokkupanek hiljaks jääb.

Kaswuaeg kaunis lühike. Annab raskel ja keskmisel maal kaunis suurt saaki. Et ta weega kokkuhoidlikult ümber käib, siis annab ta ka kuiwal ajal ja kergel maal rahuloldawat saaki.

On mitmes riigis laiali lagunenud. Wiimasel ajal on uued, paremad sordid ta wälja tõrjunud.

Meil on Liigowo II 1912. ja 1913. a. Seemnewilja Toimekonna, 1915. ja 1916. a. Eesti-maa Keskseltsi ja 1916. a. Kehra katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud. Teraanni poolest on ta Seemnewilja Toimekonna katsetes 1912. a. wiierendal (saak wakam. keskm. 35 p. 39 n.), 1913. a. — wiimasel kohal (saak 36 p. 10 n.) olnud, Keskseltsi katsetes 1915. a. — teisel kohal (saak 29 p. 39 n.), 1916. a. — wiimasel kohal (23 p. 30 n.) ja Kehra katses — wiimaste (saak 35 p. 15 n.) wõrreldawate sortide hulgas olnud. Põhuanni poolest on ta meie katsete järele ka wiimaste sortide hulgas ja on wakamaalt keskmiselt 52 p. 5 n. põhku annud.

Kaswuaeg on meil, wõrreldes teiste sortidega, lühike kuni keskmine, Hollandi kaal 86,75 n., 1000 tera raskus 39,66 gr. ja kesta protsent 25,4 olnud.

Kroonkaer on uuem sort, mis Svalöfis Probstei kaerast üksikwaliku teel on wälja kaswatatud.

Kõrs keskmise pikkusega, mahaheitmisele hästi wastupanew. Pööris on keskmise suuruse ja püstharudega. Pääkesed on suured, sagedasti kolmateralised.

Tera walge, kaunis pikk, tugew, suurem ja wähema kestaga kui kaeral Wõit, keskmise ohakaga.

Kaswuaeg keskmise pikkusega. Andwat hää, hästi haritud maal ja häis kaswutingimustes suuremat saaki kui Wõit.

Meil selle sordiga weel wõrdluskatseid pole tehtud ja pole teda senini meie maal wist suuremal määral ka mitte weel kaswatatud.

Hwitlingi kaer on Rootsimaal Svalöfis Kanaada kaerast wälja kaswatatud.

Pööris jääb tal sagedasti osalt lehetupe sisse. Pääkesed sagedasti kolmateralised. Tera d walged ehk kollakaswalged, täielised, keskmise raskusega, ohakata, mittepuđenewad, keskmise kestaga. Teised Svalöfi sordid annawad temast suuremat saaki. 1905. aastal on Hwitlingi kaer Balti Seemnekaswatajate Ühisuse poolt Raadi mõisas ja mujal korraldatud sortide wõrdluskatsetes üks wõrreldawatest sortidest olnud. Põua ja rooste pääle waatamata

on Hvitling seekord Raadil teised sordid, kus hulgas Beseler II, Strube-Schlanstedt ja Kuldwihm olid, põhuanni poolest üle lõõnud ja on teraanni poolest teisel kohal olnud. Umbes samal kohal on ta oma saagi poolest ka selle aasta teistes katsetes olnud, missuguseid andmeid seekordsete mitteharilikkude kaswutingimuste pärast mõõduandwateks ei wõi lugeda.

Schatilowi kaer on Schatilowi mõisas Tuula kubermangus Wenemaal 19. aastasaja kolmekümnendatel aastatel Moskwa Põllumeeste Seltsist saadud peotäiest Prantsuse kaerast wälja kaswatatud. Seda kaera nimetatakse ka Tuula ehk Prantsuse kaeraks. Kõigist endistest sortidest leiti see kaer koha pääl kõige paremaks. Puhas hoides ja kõwasti sorteerides wõidi selle kaera waka raskust ja saaki tõsta.

Kõrs keskmise pikkusega. Pööris on tal longus harudega. Terad enamasti ohakata, walged. Kesta 30 protsendi ümber.

Kaswuaeg lühike.

Meil kaunis palju kaswatatud sort, aga wõrdluskatsete andmeid tema kohta pole leidunud.

Heine saagirikkam kaer on 1880. aastal alustatud waliku abil Heine poolt Hadmerslebenis Rootsis saadud Probstei kaerast wälja kaswatatud.

Wõrsub keskmiselt. Walge ehk kollakaswalge kõrs on keskmise pikkuse ja jämedusega, mahaheitmisele kaunis wastupanew. Pööris püstharuline. Tera kollakaswalge, keskmise raskuse ja kestaga.

Kaswuaeg keskmine kuni pikk. Annab paremates kaswutingimustes keskmist tera- ja põhusaaki.

Leutewitz'i kollane kaer on Steigeri poolt Leutewitzis Dresdeni läheduses Saksi kollasest mäekaerast, ühest wanast wähenõudlikust maasordist, juba 1875. aastal alustatud walikutöö läbi wälja arendatud.

Wõrs sub hästi. Kõrs on wördlemisi lühike, peenike, nõrk, mahaheitmisele mitte täiesti wastupanew. Pööris on astmerikas, lai ja longus harudega. Tera on wäike, kollane, õhukese kestaga.

Kaswuaeg wördlemisi lühike.

Nõgipääle kaunis wastupanew. Maapinna ja wäetise kui ka niiskuse poolest wähenõudlik sort. On paremate kaswutingimuste vastu küll tänulik, aga annab ka halwemates tingimustes hääd saaki ja lepi ka kuiwema maa ning ajaga.

Ueikko (menna) kaer on Soome põllutöökatseasutuses Anäsis wälja arendatud.

Kõrs on keskmiselt tugew. Pööris püstharuline. Tera on kaunis suur, walge, õhukese kestaga.

Olewat peaaegu sama pika kaswuaajaga ja sama suure saagiga kui Kuldwiim. Loetakse Soomes hääksordiks.

Tuotto (kasu) kaer on ka Soome põllutöökatseasutuses Anäsis wälja arendatud.

Wõrs sub hästi. Kõrs on lühikesewõitu, kõwa. Pööris on püstharuline. Tera on pikk, jäme, õhukese kestaga, pruunikat karwa.

Kaswuaeg on pikk, nii et teda ainult Lõuna-Soomes wõib kaswatada. Andwat suurt saaki.

Jlola kaera on Soomes kauemat aega kaswatatud.

Tera on pigimust, kaunis suur, hästi pikk, wakaraskus sellepärast ka mitte kõrge. Pudeneb kergesti.

Kaswuaeg õige lühike. Saagi poolest ei jõua paremate sortidega wõistelda. Külwatawat Soomes rohkesti soomaadele sääl, kus warajast halla karta on.

Kirsche kaer on Kirsche poolt 1886. aastast pääle, esiteks Gotha, pärast Pegau läheduses Saksimaal ühest Rootsist saadud kaerast, arwatawasti Probsteist, wälja arendatud.

Wördlemisi lühike kõwa kõrs. Pööris ühe külje pääle pöördud. Tera kollakaswalge, paksu kestaga.

Hääl, mitte kuiwal maal andwat suurt saaki. Saksamaa katsete järele on ta sagedasti Strube-Schlanstedti kaerast suuremat terasaaki annud.

Behrens-Schlanstedti kaer on C. Behrens & Co. poolt Schlanstedtis Saksimaal 1883. aastal alustatud waliku läbi Anderbecki kaerast wälja arendatud. Tal on wälispidi suur sarnasus Strube-Schlanstedti kaeraga, olewat samuti paljunõudlik ja andwat kohastes kaswutingimustes ka suurt saaki.

Wobesde kaer on üks wanematest sortidest, ta on ühest 1845. aastal saadud teadmata kaera proowist wälja arendatud. Tema parandaja oli E. Kutscher Wobesdes Pommerimaal.

Wõrs sub hästi. Kõrs keskmise pikkusega, mitte mahaheitew. Põõris longus harudega, õige pikkade astmetega. Tera on piklik, kollakaswalge, õhukese kestaga, wähesse ohakaga.

Kaswuaeg keskmise pikkusega. On karedas kliimas kergel maal wälja kaswatatud ja on wähenõudlik ning annab keskmisel ja kergel maal hääd saaki.

1916. aastal on ta Kehra katses keskmist tera- (saak wakam. 41 p. 28 n.) ja põhusaaki (saak 69 p. 2 n.) annud. Kaswuaeg on 118 päewa pikk, Hollandi kaal 83 n., 1000 tera raskus 33,75 gr. ja kesta protsent 27 olnud.

Fortuna kaer on Rootsimaal Weibulli sordikaswatuses ühest Daani kaera sordist 1912. aastal alustatud walikutöö läbi wälja arendatud. Tera walge.

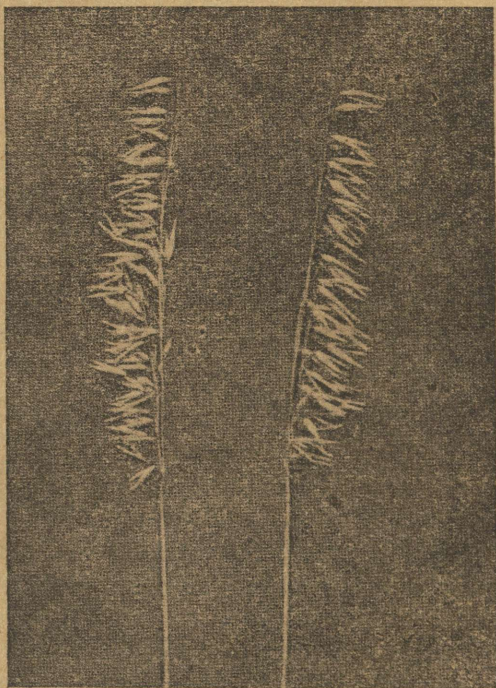
Fortuna kaer on tüübi ja maapinna nõudlikkuse poolest Probstei kaera sarnane.

Aastate jooksul Rootsimaal korraldatud 47 wõrdluskatses, kus Fortuna wõistlejate sortide hulgas olnud, on ta 33 katses, s. o. umbes 70% katsetest, isegi Svalöfi kaerast Wõit üle nelja protsendi kõrgemat terasaaki annud.

Lipukaera sordid.

von Rathlefi walge pika teraga ohakata lipukaer (wt. pilt nr. 10) on H. von Rathlefi poolt Nõmmikul Tartu lähedal kohalisest lipukaerast wälja arendatud.

Kõrs on kõwa ja sitke. Kõrre rist-läbilõige ei ole mitte ümmargune, waid natuke laiaks litsunud. Pööris ehk lakk on püstise pääraoga, pääraost ühe-

Pilt nr. 10. Rathlefi walge pika teraga ohakata lipukaer.

kaugusel seiswate harudega. Terad on suured ja rasked, nii et 1000 tera raskuse poolest pööriskaertest palju maha ei jää. Waka raskuse poolest jääwad nad

lühikese teraga lipukaertest ja pööriskaertest maha, sest et nende pikk tera palju ruumi nõuab.

On lipukaerte hulgas wõrdlemisi lühikese kaswuajaga. Andwat igasugusel maal suurt saaki.

Seemnewilja Toimekonna 1914. a. katsetes on ta teraanni poolest kuuendal (saak wakamaalt keskm. 32 p. 15 n.) ja 1915. a. — wiendal kohal (saak 35 p. 27 n.) kõikide teiste wõistlewate sortide ja teisel kohal wõrreldawate Rathlefi lipukaera sortide hulgas olnud. Põhuan ni poolest on ta kõikide sortide hulgas kolmandal kohal olnud ja keskmiselt 50 p. 25 n. põhku wakamaalt annud. Kaswua ja pikkus on keskm. 97 päewa, Hollandi kaal 78 n., 1000 tera raskus 29,89 gr. ja kesta protsent 28,46 olnud.

von Rathlefi walge lühikese teraga ohakata lipukaer on H. von Rathlefi poolt Nõmmikul wälja arendatud ja 1913. a. müügile saadetud.

Kõrs on lühike ja kõwa. Kaswuaeg lühike. Tera lühike ja jäme.

Kõigist siin nimetatud Rathlefi kaera sortidest olewat ta kõige nõudlikum kliima, maapinna ja isearanis niiskuse poolest. Kus kohased kaswutingimused, tähendab, kus rammus maa ja tarwiline osa niiskust, sääl andwat ta suurt saaki.

Seemnewilja Toimekonna poolt korraldatud wõrdluskatsetes oli ta teraanni poolest 1914. ja 1915. aastal keskmiselt küll wiimasel kohal (saak — wastaw. 27 p. 25 n. ja 32 p. 32 n.) teiste wõist-

lejate sortide hulgas. Põhuanni poolest on ta neil aastatel neljandal kohal olnud ja wakamaalt keskmiselt 48 p. 22 n. põhku annud. Kasvuaeg on keskmiselt 95 päeva, Hollandi kaal 89 n., 1000 tera raskus 31,11 gr. ja kesta protsent 29,60 olnud.

Pilt nr. 11. Rathlefi walge pika teraga ohakaga lipukaer.

von Rathlefi walge pika teraga ohakaga lipukaer (wt. pilt nr.11) on von Rathlefi poolt Nõmmikul välja arendatud ja 1913. a. müügile saadetud.

Kõrs on õrnem ja vähem kõwa kui teistel Rathlefi lipukaera sortidel, mispärast ta loomatoiduks hästi kõlbab. Tera d on väikesed ja kerged, walged ning ohakaga. Kaswawat ka kehwe mal ja wõrdlemisi halwasti haritud maal hästi. Kaswuaeg on pikem kui Rathlefi pika teraga ohakata kaeral.

Seemnewilja Toimekonna poolt 1914. aastal korraldatud kaera sortide wõrdluskatsetes on see kaer tera anni poolest keskmiselt wiendal kohal (saak 32 p. 29 n.) kõikide wõistlejate sortide ja esimesel kohal Rathlefi sortide hulgas olnud. Tuhande tera raskus on 27,44 gr. ja kesta protsent 30,33 olnud.

Dr. A. Eisenschmidt'i lipukaera pered, mis Seemnewilja Toimekonna poolt pääle Eisenschmidt'i surma edasi arendatud, on paljundada A. Ehrlichi, O. Pärline ja H. Kalmi käes.

Oder.

Meile tähtsamad odra sordid kuuluvad kahe odraliigi alla, nimelt neljatahiliste (kuuerealiste) (*Hordeum tetrastichum* Kcke.) ja kahetahiliste (*Hordeum distichum* L.) otrade hulka. Kuuetahilisi (*Hordeum hexastichum* L.) otri kasvatatakse üleüldse vähe.

Wahe kahe-, nelja- ja kuuetahilistel otradel tuleb sellest, kui mitu kolmest iga päärao astme pääl kaswawast õiest wilja (tera) kaswatab ja mitmesse ritta ja kuidas need read päärao ümber on mahutatud.

Pääraoks kutsutakse seda kõrre osa, mis pää sees on. Ta seisab lühikestest lülidest koos. Iga lüli ülemise otsa ehk ladwa lähedusesse on järgmine lüli nii kinnitatud, et lülide ülemised otsad lahti jääwad ja nagu trepi astme sünnitawad. Need astmed seisawad wastamisi kahes reas päärao pääl. Niisuguste kahel pool pääraagu seiswate astmete pääl kaswab odral kolm üheõielist pääkest, milledest äärmised ühel osal kahetahilistel kiduraks

on jäänud. Selle järele, mitu neist õitest wilja kannab ja kuidas need wiljad (terad) pärao ümber mahutatakse, tulewadki wahed kahe-, nelja- ja kuuetahiliste otrade wahel.

Kahetahilistel kannab igal astmel olewatest kolmest õiest ainult üks, nimelt keskmine, wilja, nelja- ja kuuetahilistel kannawad aga kõik õied wilja. Kahetahilistel jäävad wiljad (terad) kahte wastamisi seiswasse ritta,

Joon. 1.

Joon. 2.

Joon. 3.

Pilt nr. 12. 1) Kuuetahilise, 2) neljatahilise ja 3) kahetahilise odra pää rist-läbilõige.

(wt. pilt nr. 12, joon. 3), nelja- ja kuuetahilistel aga kuude ritta, mispärast neid ka kuuerealisteks otradeks kutsutakse. Kuuetahilisel odral seisawad terade read üksteisest ja päraost ühekaugusel (wt. pilt nr. 12, joon. 1), neljatahilistel seisawad aga wastamisi seiswatel astmetel kaswanud kolmest terast keskmised päraole palju lähemal kui äärmistest õitest kaswanud terad (wiljad), mille tõttu pää rist-läbilõige neljakandiline (nelja-

tahiline) wälja näeb (wt. pilt nr. 12, joon. 2). Pääle selle ei ole neljatahilise odra kõrwuseiswad äärmiste terade read mitte täiesti lahus, waid enam-wähem ühte ritta koon-datud.

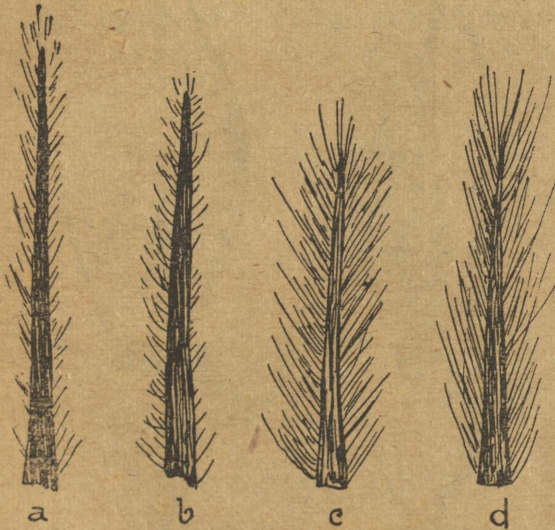
Kahetahilised odrad on pääasjalikult kahte tüüpi: püst-ehktihepääga (*Hordeum distichum erectum* Schübl.) ja longusehk hõrepääga (*H. d. nutans* Schübl.). Lahku lähewad nad üks-teisest kõrre, pää, tera alumise otsa, põhiharjase ja paisumisekeha-kese ehituse poolest (wt. pilt nr. 13 ja 14).

Püstpäälistel (*erectum*) on kõwem kõrs. Päärao lülid on lühikesed, umbes 2,5 mm. pikad, selle-pärast seisawad terad pääs tihedasti üksteise kõrwal. Tera alumise otsa pääl on püstpäälistel otradel rist-

Pilt nr. 13. Odra tera põhiharjasega (ph).

waoke (wt. pilt nr. 15). Põhiharjas, mis asub tera sisemisel küljel pikuti waokese alumise otsa sees, on pikemate karwakestega kaetud. Paisumisekehake (*lodicula*), mis siis kätte saame, kui sõrme wahel küünega odra teral lühikese alumise otsa

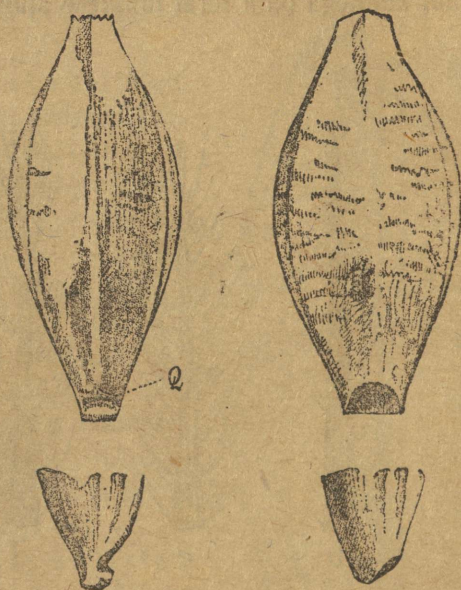

Pilt nr. 14. Põhiharjased: a ja b — Chevallier, c — maaodral ja d — püstpäälisel odral.

ära murrame, on väikese lehelaba ja pikkade laiaseiswate karwadega (wt. pilt nr. 16-a).

Longuspäälistel (*nutans*) sellewastu on kõrs mitte nii kõwa, pääraag on pikem, pää on longus, hõre, mis sellest tuleb, et päärao lülide

pikkus 2,8 kuni 3,5 mm. on; ristwaokese asemel on tera alumisel otsal põikpinnake (wt. pilt nr. 15), põhiharjas on kas õige lühikeste ehk pikkade karwadega kaetud, paisumisekehake on wõrdle-

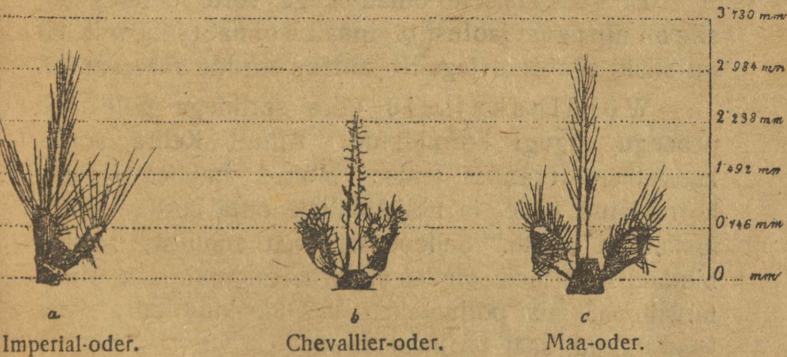

Pilt nr. 15. Pahemal pool imperial-tüüpuslise odra tera ristwaokesega (q), paremal pool Chevallier-tüüpusline põikpinnakesega.

misi suurema lehelaba ja tiheda lühikese karwaga (wt. pilt nr. 16-b ja c).

Longuspäaliste otrade sorte on kahte jagu, nimelt maa- ehk Hanna odra ja Che-

vallier' odra sordid. Lahku lähewad nad üksteisest pääasjalikult põhiharjase ehituse poolest. Maa- ehk Hanna odra sortidel on põhiharjas rohkemate ja pikemate karwadega kaetud ja näeb sellepärast luua moodi wälja, Chevallier' sortidel on põhiharjasel õige lühikesed karwakesed, mis ainult suurekstegewa klaasi abil nähtawad.

Pilt nr. 16. Põhiharjased paisumisekehakestega.

Kahetahiliste otrade jaotus on järgmine:

- I. Püst- ehk tihepäälised (*erectum*) on ristwaokese ja pikemate karwadega kaetud põhiharjase ja paisumisekehakesega (Imperiali tüüpi sordid).

II. Longus- ehk hõrepäälised (*nutans*) on põikpinnakesega ja lühemate ehk pikemate karwadega põhiharjase ning tihedate lühikeste karwadega paisumisekehakesega.

1. maa- ehk Hanna odral on põhiharjas rohkem ja pikemate karwadega kaetud.
2. Chevallier' odral on põhiharjasel ainult suurekstegewa klaasi abil nähtavad lühikesed karwakesed.

Et wahepäälsete omadustega sorte olemas on, siis on niisugust jaotust täpipäält wõimatu läbi wiia, tal on siiski aga oma tegelik tähtsus sortide määramisel.

Wõrdluskatseid odra sortidega pole meil peaaegu sugugi korraldatud. Ainult Kehra sordikaswatuse aruandes leidsin mõned andmed Kehras korraldatud kahe- ja neljatahiliste odra sortide wõrdluskatsete kohta. Sellepärast olen sunnitud sortide hindamiseks meie oludes ajakirjades ilmunud märkusi tarwitama, mis põllumehed, kes üksikuid odra sorte kaswatanud, sääl on awaldanud.

Neljatahilise odra sordid.

Neljatahilised odrad, meil nende kuue rea pärast sagedasti kuuetahilisteks nimetatud, on niihästi maapinna kui ka niiskuse poolest kaetahilistest wähenõudlikumad ja lühema kaswuajaga, nii et neid õige hilja wõib külwata. Neljatahilistel on üleüldse wähe sorte. Meil on kaswatatud

- 1) meie oma **maa** neljatahilist,
- 2) **Svalöfi** ehk **Rootsi** neljatahilist ja
- 3) von **Rathleji poolt parandatud neljatahilist otra.**

Wälispidi lähewad nad üksteisest wähe lahku.

Saksamaal loetakse neljatahilisi nende muna- walge-rikkuse pärast ainult sööda- ja wiinapõletamise- otradeks. Meie oma oder on Riia katsejaama and- mete järele aga ka hääks õlleodraks tunnistatud. Samati tarwitatakse neljatahilisi ka Ameerikas õlle- otradeks.

Kehra sordikaswatuses 1916. aastal korralda- tud neljatahiliste otrade sortide wõrdluskatsetes on Svalöfi oder meie odrast suuremat terasaaki annud, põhuand on meie odral Svalöfi omast natuke suurem. Tuhande tera raskus on Svalöfi sordil natuke suurem kui meie omal, Hollandi kaal peaaegu ühesugune. Kaswuaja pikkus mõlemil 90 päewa.

Neljatahilisi otri kaswatatakse meil roh- kem Liiwimaa osas, Eestimaal on rohkem kahetahilisi otri kaswatusel.

Kahetahilised odra sordid.

Imperiali tüüpi sordid.

Püst- ehk **tihepääga** (*erectum*) kahetahili- sed ehk Imperiali tüüpi odrad on niihästi **maa-** pinna kui ka niiskuse poolest paljunõudlikud. Armas-

tawad rasket paraja niiskusega maad. Kus neid tingimusi pole, sääl jääwad nad kaswus kängu, pääd jääwad tuppe ja saak saab wäike ning wilets.

Püstpäälistel kahetahilistel otradel on kaunis kõwa, mitte kergesti mahaheitew kõrs. Mahaheitmisele wastupanek tuleb arwatawasti sellest, et tal wördlemisi lühikesed alumised kõrrelülid on. Pää on lühikeste lülidega, 8—11 cm. pikk, püstine, lai, tihe. Tupesõklad on karwased. Terad suured, paksema kestaga kui longuspäälistel. Kui need odrad põllule kauemaks kokku panemata jääwad, murduwad pääd maha. Tarwitatakse kruupide walmistamiseks ja õlleotradeks.

Wäheste olemasolewate andmete järele meil need sordid ei õnnesta.

Püstpääliste kahetahiliste otrade sortidest wõiks nimetada:

Goldthorpe (Kuldtilk) oder on läinud aasta-saja 80. aastatel Inglismaal Dysoni poolt Chevallier' odra sordi põllult leitud taimest wälja arendatud ja Carter & Co. seemneäri poolt 1889. aastal müügile lastud. Kõrs on tal kõwa, mitte mahaheitew, wõrsub keskmiselt, pika kaswuajaga. Hääl, wäetatud, tarwilise niiskusega maal annab suurt saaki.

Fruwirthi poolt on warajane Goldthorpe oder wälja arendatud, mis eelmisest umbes nädal aega ennemini walmib.

Meil pole Goldthorpe odra sordid õnnestanud.

Primus-oder on Svalöfi sordikaswatuses Diamant-odrast wälja arendatud.

Wõrsub keskmiselt. Kõrs kõwa, ülevalt otsast looka käänatud. Tera suur, ilus kollane, õhema kestaga. Kaswuaeg kaunis pikk. See sort on hää rammusa raske maa kohane. Annab hääd saaki. Wähenõudlikum kui eelmine.

Lõuna-Soomes rahuloldawat saaki annud. Meil Kehra 1916. aasta kahetahiliste otrade katsetes on ta teraanni poolest eelwiimasel kohal olnud ja kõigi sortide keskmisest saagist umbes 8 puuda teri waka-maalt wähem annud. Põhuanni poolest on ta keskmine sort olnud. Tuhande tera raskus on peaaegu kõige suurem (54,22 gr.) ja Hollandi kaal 110,5 naela olnud.

Luigekael-oder on ka Svalöfi s ühest Imperiali odra sordist wälja arendatud.

Wõrsub wähe. Kõrs kõwa, latw luigekaela moodu loogas, millest sort ka nime on saanud. Tera suur, sile, ilus kollakaswalge, paksema kestaga kui Primus.

Svalöfi teadete järele olewat ta kohane niiskele külmale ja soomaale. Andvat suurt kuni wäga suurt saaki.

Meil Kehra 1916. a. kahetahiliste otrade katsetes on ta teraanni poolest wiimasel kohal olnud ja kõigi sortide keskmisest saagist 9 puuda teri waka-maalt wähem annud. Ka põhuanni poolest on ta wiimasel kohal olnud. Tuhande tera raskus on kõige suurem (54,92 gr.), aga Hollandi kaal kõige wäiksem — 104,0 n. olnud.

Maa- ehk Hanna odra tüüpi sordid.

Longus- ehk **hõrepääga** (*nutans*), **maa-** ehk **Hanna** odra sordid on kahetahilistel kõige lühema kasvuajaga ja võrdlemisi teiste kahetahiliste sortidega niihästi maapinna kui ka niiskuse poolest vähenõudlikud. Kaswawad ka kergemal maal ja ei karda nii põuda. Seniste andmete järele on maa- ehk Hanna odra sordid kahetahilistest meil kaswatamiseks kõige kohasemad.

Siia kuuluwad pääle paljude teiste järgmised sordid:

Hanna oder on üle neljakümne aasta tagasi Dr. v. Proskovetsi poolt Kwassitsis Määrimaal wälja arendatud. Kannab ka „Original Kwassitsi Hanna“ odra nime.

Wõrsub keskmiselt, enamasti 3 kõrrega.

Kõrs nõrk, kergesti mahaheitew. Tera wäheldasewõitu. 1000 tera kaalub keskmiselt 44 gr. Kaswaja poolest üks lühema-aegsetest kahetahiliste hulgast.

Tera wähesuse pääle waatamata on ta oma toiduainete ja niiskuse kokkuhoidlikkuse pärast õige laialilagunenud sort ja Saksamaal korraldatud wõrdluskatsete järele on ta teiste sortide hulgas esimestel kohtadel olnud. Proteiini wähesuse pärast (ainult umbes 8,5%) loetakse teda ka hääks õlleodraks.

Kehra sordikaswatuses 1916. a. korraldatud kahetahiliste odra sortide wõrdluskatsete järele on ta teraanni poolest sääl keskmine sort olnud ja kõigi

sortide keskmisest saagist umbes poolteist puuda teri wakamaalt rohkem annud.

Hannchen-oder on Svalöfis Kwassitsi-Hanna odrast puhtkujude lahutamise teel välja arendatud. Kõrs on peenike, aga kaunis kõwa. Pää on hõrepääliste hulgas kaunis tihe. Tera on ilusat helekollast värwi. Kaswuaeg kaunis lühike.

Hannchenil on pääle oma algussordi hääde omaduste, nimelt warasuse ja wähenõudlikkuse, weel kõwem kõrs ja suurem saagiand.

Hannchen kaswab hästi ka kergel maal ja annab hääl lubjarikkal maal kõige paremat saaki.

Kehra 1916. a. katsete andmete järele on ta tera- kui ka põhuanni poolest wiimaste sortide hulgast ja on teri kolm puuda alla kõigi sortide keskmist saaki wakamaalt annud. 1000 tera on 45—48 gr. kaalunud ja Hollandi kaal on 115 naela olnud.

Seda sorti on meil kaswatamiseks siiski soowitatud.

Printice oder on Shotimaalt pärit maaoder.

Kõrs iseäranis alumises osas tumekollane, kõwa. Ohakad tumepruunid.

Wördlemisi hiline. Armastab rohkem niiskust. Annab suurt saaki.

Meil on teda, iseäranis mõisates, rohkesti rahuldawate tagajärgedega kaswatatud ja on teda kaswatamiseks soowitatud.

Printsess-oder on Svalöfis Printice odrast välja arendatud.

Keskmise kõrgusega kõrs on kaunis kõwa. Tera keskmist suurust, õhukese kestaga. Kaunis hiline sort.

Hääl raskel maal annab ta kõige suuremat saaki, kergel ja lahjal maal jääb kasvus kängu. Loetakse paremaks õlleodraks.

Suurpõllumeeste poolt meil kohastes kaswutingimustes kasvatamiseks soovitatud.

Kuldoder on uuem sort, mis Svalöfis ühest Rootsi maaodrast wälja arendatud.

Kõrs keskmise pikkusega, kõwa. Pää wõrdlemisi tihe. Tera mitte wäga suur, aga täieline, ilusa kujuga.

Svalöfis 1900.—1911. a. korraldatud katsete järele on ta teraanni poolest kõik wõrreldawad sordid üle löönud ja on wakamaalt umbes 6 puuda Printsessodrast ja 8 puuda Hannchenist rohkem teri annud.

Soomes andwat hääd saaki.

1916. a. Kehra sordikaswatuses korraldatud kahetahiliste odra sortide katsetes on ta teraanni poolest esimesel kohal olnud ja kõigi sortide keskmisest saagist wakamaalt teri umbes 10 puuda ja Hannchenist üle 13 puuda rohkem annud. Tuhat tera on 46 gr. ümber kaalunud ja Hollandi kaal on 115 naela ümber olnud.

Ka põhuanni poolest hääd sort olnud.

Chevallier' odra tüüpi sordid.

Longus- ehk **hõrepäälised Chevallier'** tüüpi kahetahilised **odrad** on ühe Chevallier' nimelise inglase poolt kohalikust maaodrast välja arendatud. Suuremal määral hakati teda 1832. a. kasvatama. Sellest ajast päale on mitmed sordiparandajad tema kallal töötanud ja mitmed parandatud Chevallier' nimelised ehk tüübilised sordid on sellest sordist oma alguse saanud.

Kaswuaeg pikem kui maa- ehk Hanna odra sortidel.

Kõik Chevallier' tüüpi kahetahilised odrad on paljunõudlikud, annavad hääl, hää õlleodra kasvatamiseks wastawal maal ilusat ja suurt saaki, aga mittekohastes tingimustes kaswawad wiletsasti. Chevallier' sordid tõrjutakse wiimasel ajal vähem nõudlikkude maa- ehk Hanna-tüübiliste sortidega välja.

Meil pole Chevallier' sordid pinda leidnud.

Siia kuuluwatest sortidest wõiks nimetada:

Swalöfi Chevallier', Heine Chevallier',
Himmeli Kuldne meloon j. n. e.

Nisu.

Niihästi sui- kui ka talinisu sortide küsimus on meil rohkem kui ühelgi teisel kõrswiljal lahendamata, mis seega seletataw, et meil ennemalt nisu koguni wähe kasvatati. Kuigi nisu puhtasordilist seemet meile ennemalt sisse on toodud, siis on see meil siin kas segatud wõi on siin, kui teistsugustes kaswutingimustes, muutunud, sest nisu sordid olewat prof. Rümkeri järele wõõrastes oludes kergesti muutuwad. Tõenduseks selle kohta wõiks tuua Inglise Square head nisu, mida meil halwa ületalwe elamise pääle waatamata mitu aastat Mäksa mõisas on kaswatatud, aga kui ta wiimaks aastate järele meie oludele on kohanenud, siis ei olewat tema iseloomulistest tundemärkidest ka enam suuremat midagi järele jäänud.

Talinisu sordid.

Oma maa talinisu sortidest nimetatakse meil kauemat aega kaswatatud **Ôisu** nisu ja sellest krahw Bergi poolt wäljaarendatud teisendit — **San-**

gaste nisu. Ka kasvatatakse Wigala ümbruskonnas n. n. **Wolga** nisu, mille seeme aasta wiieteistkümne eest Wolga äärest ühte mõisasse Wändrasse toodud, kust ta Wigalasse wiidud ja sääl laiali lagunenud. Ta panewat talwele ja seenhaigustele laitmata wastu, ning andwat rohket saaki ja hääd walget maitswat leiba. Ka kõneldakse rohkesti Siberi nisust.

Meil kaswatataw sui- kui ka talinisu on nii teisendirikas, et nende hulgast sordiparandajal arwatawasti kerge oleks kohast wälja walida.

Et meil nisu sortidega wõrdluskatseid ei ole korraldatud, siis on raske wõõrsil kaswatatud sorte meil kasvatamiseks soowitada; iseäranis raske on see weel talinisu kohta, kus teadmata, kuidas ta meil talwe üle elab. 1919. aasta sügisel toodi meile Rootsist Svalöfi sortide originaalseemet, mida nüüd teist aastat kasvatatakse. Et aga esimesel sügisel seeme hilise päralejõudmise pärast hiljaks jäi maha külwata, siis ei wõi läinud aasta andmete järele weel otsuseid nende sortide kohta teha — ühel kohal on nad hästi, teisel rahuloldawalt, kolmandal koguni wiletsasti ületalwe elanud. Et need sordid Svalöfi sortide hulgast just niisugused on wälja walitud, mis meie oludes wõiksid kaswada, siis tähendame need sordid ära:

Swalöfi Bore-nisu on jämeda, kõwa, kaunis pika kõrre ja ilusa raske teraga sort. Pää on keskmise pikkusega, ühtlane, kaunis tihe. Hääl nisu-maal annab ta suurt saaki.

Soalöfi Thule-nisu sordi väljaarendamisel on suurt rõhku just talwekindluse pääle pandud. Et ta

Pilt nr. 17. Päkese-nisu.

Kesk-Rootsimaa jaoks määratud, siis peaks ta ka meil talwe rahuloldawalt wõi hästi üle elama.

Pää keskmise pikkusega, kaunis tihe, ühtlane, karwane. Tera punane, kaunis wäike, täieline. Kõrs keskmise pikkusega.

Tuleks nõuda Thule III, mis esimestest, I ja II, talwekindlam.

Svalöfi Pudelnisu pää tuletab Square head nisu pääd meele, kuid tema jämedam koht pole mitte pää ülemises otsas, waid umbes keskkohal. Pääkesed on mitmeõielised, karwased. Tera keskmise suurusega, walge.

Teda on ennemalt meil ka kaswatatud.

Svalöfi Pääkese-nisu (wt. pilt nr. 17) on eespoolnimetatud Svalöfi sortidest wahest kõige vähem meie talwele wastupanew. Läänud aastal on ta mõnel pool hästi üle elanud ja õige suurt saaki annud, teisal on aga kewadel üles kündma pidanud.

Pää tuletab Square head'i nisu pääd meelde, kuid jämedam koht on allpool pää keskkoha. Tera punased, kaunis suured. Kõrs keskmise pikkuse ja jämedusega.

Suinisu sordid.

Suinisu sortide wõrdluskatsete puudusel wõin ainult umbkaudselt mõnda Svalöfi ja muud sorti esialgu katsewiisil kaswatamiseks soovitada.

Soalöfi nuinisu (Kolbenvärhvete) on keskmise pika, kaunis lõdva p ä ä ja keskmise suuruse, pikliku, õige täielise, klaasise teraga sort.

Soalöfi Extra-nuinisu on uuem sort, mis eelmist meelde tuletab, muidu aga suuremat saaki annab ja paar päewa hilisem on.

Soalöfi pärlinisu on samati keskmise pika ja tiheda ühtlase püstise p ä ä ja keskmise suuruse, lühikese, umbes pärlkujulise punase teraga. Kõrs kaunis pikk, õige kõwa.

Mõlemad sordid nõuawad kohast nisumaad.

Siberi nisu nime all kasvatatakse Soome Siberist toodud segasorti, millel osalt ohakaga, osalt ohakata p ä ä ja mis wõrdlemisi suurt saaki andwat.

Lupitzi liimanisu on Saksamaalt pärit, ohakaga sort, mis wee kokkuhoidlikkuse ja lühikese kaswuaja pärast ka liiwasel ja kuiwal maal kindlat saaki annab. Kõrs on nõrgawõitu.

Teda wõiks meil liiwamaal katsuda kaswatada.

Strube ohakaga suinisu on Strube poolt Sileesias parandatud maasort. Ta on wõrdlemisi lühikese kaswuajaga ja mahaheitmisele mitte täiesti wastupanewa kõrrega. Tera on suur, ka siis, kui mahaheidab. On wähenõudlik maa, kliima ja wäetuse kohta.

Praegu parandab seda sorti E. Kessler edasi.

Hernes.

Hernest kasvatatakse meil söögi jaoks wördlemisi koguni wähe, rohkem aga küll segawiljas sööda jaoks. Wähesse kasvatamisega on ka seletataw, et meil herne sortidega wähe tegemist on tehtud. Meil kasvatatakse küll wäikest walget, wäikest rohelist, suurt walget ja teisi sorte herness, aga nad on enamasti segasordilised ja ilma kindla nimeta.

Soomes on oma maal kaswatatawate herne teisendite uurimise ehk tundmaõppimise töö tehtud ja selleks otstarbeks hulk puhtaid liine (peresid) wälja kaswatatud. Meil ootab see töö, nagu teistegi põllutaimede teisendite tundmaõppimine, tegijat.

Prof. C. Fruwirth'i järele teeme tegelikult wahet kahe herneliigi: söögi- ehk põldherne (*Pisum sativum*) ja söödaherne (*Pisum arvense*) wahel. Söögihernel on õied walged, sööda- hernel — violetid. Söödaherned on lehekaenla ja lehekeste kinnituskohtadel punast wärwi, söögi- hernessel aga puudub sääl see wärw. Sööda-

herneste seemned on tumedamad, pruunikad kuni mustad, sagedasti täpilised, söögihernestel aga — heledamad, kollakad ehk sinikasrohelist. Söödaherneste seemned on ebamääraselt ümmargused kuni laperikud, põllul kasvatatawatel söögihernestel aga kõikidel ainult ümmargused.

Söögiherne sordid.

Söögiherne sortidest võiks ehk meil kasvatamiseks järgmisi soovitada:

Svalöfi Concordia on õhukese kesta ja hää maitsega kõrge väärtusega söögiherne. Tera on kaunis suur, natuke litsunud ehk laperik, sinikasrohelist värvi. Kaunad on keskmise suurusega, kaswawad paarikaupa ja walmiwad peaaegu ühel ajal. Kaswab 30—35 tolli pikaks. Kaswuaeg — keskmise pikkusega. Svalöfi loetakse kõige suurema saagianniga söögiherne sordiks. On Rootsisis 58 puuda teri wakamaa kohta annud. Saksamaa andmete järele kaalub 1000 tera 160—220 grammi.

On ka meil kaswatatud.

Suure teraga Victoria herne 1000 tera kaalub 260—440 grammi. Selle herne wars kaswab 35—45 tolli pikaks. Terad on suured, kollakad, sagedasti roheka jumega. Kaswuaeg selle järele, kelle poolt sort parandatud, mitmesugune. Kõigub 109 ja 120 päewa wahel.

Warasemad sordid: Haake-Mahndorfi, Meyer-Friedrichswerthi ja Strube-Schlanstedti Victoria herved, hilisemad — Lohmann-Weende'l, v. Modrow-Gwisdzyn'il ja teistel.

Kapitalhernes II on Svalöfis väljakasvatatud sort. Tera peenem, kollakasroheka jumega. Kaswuaja pikkus — keskmine. Suure saagianniga väärtusline sort.

Rudsinsky hernes on samanimelise professori poolt Moskwa sordikasvatuses välja arendatud. Tema läheb harilikust põldhernest lahku oma üksiku harudeta jämeda warre ja ladwas koos kaswawate õite poolest. Tema hääks omaduseks on, et ta oma jämeda warre pärast mitte kergesti maha ei heida. Seemned on kollakasroosad, Victoria herne tera suurused. Kaunas 4—5 maitswat tera. Teda on meil wähesel mõõdul rahuloldawalt kaswatatud.

Sinikasrohelist Inglise hernel on wäikesed sinikasrohelised terad, mille 1000 tera 90—150 grammi kaalub. Kaswuaeg pikapoolne.

Söödaherne sordid.

Söödaherne sortidest wõiks soowitada:

Svalöfi Kroomhernes (Gröpärt) on söödaherne sort, mida ainult jõutoiduks kohane on kaswatada, sest tema madala warresaagi pärast ei maksa teda rohelisteks toiduks mitte kaswatada. Tera on suur, peaaegu ümmargune, hallkollane ehk hallroheline, täppideta. Lühikese kaswuajaga. Teraand õige

suur. Rootsis keskmiselt umbes 60 puuda R. wakamaalt teri annud.

Svalöfi Solohernes on, nagu eelminegi, Svalöfis Rootsimaal väljakasvatatud söödahernes, mis aga pääasjalikult haljaks toiduks kohane, sest ta annab suurt warresaaki. Tera on samasugune kui Kroowhernelgi, aga väikesi sinikaid wõi purpuseid täppe täis. Teistest punaõitsmelistest wõib teda põllul sellest ära tunda, et tal neile omane tundemärk—punawärwilised kohad lehekaenlas—puuduwad. Ka warane sort, Kroowherness aga umbes 8 päewa pikema kaswuajaga. On Rootsis wakamaalt kuni 75 p. warsi (põhku) ja samal ajal 50 puuda teri annud.

Pelusk (ka Palushke) on söödaherne teisend, mis kas Preisimaal olewast linnakesest Paluschkest wõi Poolamaalt oma nime on saanud. Juba umbes 1880. aastast pääle kaswatatakse seda teisendit selle nime all. Tera on kas ümmarik wõi natuke laperik, kollakat kuni hallpruuni värwi, tihedasti musti täppe täis.

Pelusk ei anna üksinda mitte hääd põhku, waid seemnetena ka hääd rammusat jõutoitu.

Seda meil kauemat aega hästi kaswanud söödahernest tuleks tema saagianni ja selle wäärtuse kui ka kaswuaja poolest parandada.

Kartul.

Kartulid kasvatatakse inimese söögiks, wabrikutes wiina ja tärklise walmistamiseks ja loomatoiduks (söödaks). Et iga otstarwe, misjaoks kartulid kasvatatakse, isesuguste omadustega kartulid nõuab, siis on ka igaks otstarbeks omad sordid, see on söögi, wabriku ja sööda kartulite sordid wälja kaswatatud.

Kõigilt häilt sortidelt tuleb nõuda: 1) et nad suurt mugula- (kartuli-) saaki annaksid, 2) et nad kartulitõbedele wastu paneksid, 3) et neid kerge oleks üles wõtta ja 4) et nad hästi ületalwe hoiduksid.

Üles wõtta on kerge niisuguseid kartulid, mille pesas paras arw keskmisi wõi suuri mugulaid tihedalt koos on ja mille mugulad üleswõtmise ajal hõlpsasti maa-aluste warreosade küljest lahti tulewad.

Eriti söögikartuli sortide mugulatelt nõutakse, et nad peawad 1) ilma lõhkemata ühtlaselt läbi keema, 2) hästi maitsma, 3) ilusa ühtlase walge ehk kollaka liha-

wärwiga, 4) kuju poolest meeldiwad ümmargused wõi pikergused ja 5) sileda koore ja madalate silmaaukudega olema. Nõutud kuju ja madalad silmaaugud on sellepärast soowitawad, et kartulid kergem oleks koorida ja koorides palju maha ei tuleks lõigata. Meil nõutakse söögi-kartulilt, et nad hästi muredad, „jahused“ oleksid.

Wabriku-, nimelt wiinakartuli sordilt nõutakse maaüksuselt suurt tärklikesaaki, sääljuures ka kõrget tärkliसेप्रोसенти, et ümbertöötamise kulud suureks ei läheks.

Tärkliसेwabriku kartuli sordilt nõutakse samu omadusi, kui wiinawabriku kartulilt, pääle selle aga weel, et tärkliसेterad hästi suured oleksid, mis esimese sordi tärkliसे wäljaandi suurendab.

Söödakartuli sordilt nõutakse, et ta maaüksuselt wõimalikult palju kuiwollust annaks; mida rohkem wiimase hulgas munawalge-aineid, seda parem.

Et pääle sordi omaduste kartuli omadused kaswutingimustest olenewad ja et palju sorte olemas on, mida nende omaduste poolest mitmeks otstarbeks saab kasutada, siis on kartuli sortide jaotust eespool-toodud otstarwete järele järjekindlalt wõimatu läbi wiia, mis põhjusel edaspidi toodawad sordid järgmiselt jaotame: 1) warased söögikartuli sordid, 2) hilisemad söögikartuli sordid, 3) sordid söögi, wabriku

ja muuks otstarbeks ja 4) söödakartuli sordid. Sööda- ja wabrikukartuli sortide alla on mahutatud ka üksikud ainult wabriku jaoks kohased sordid, mis igal pool eraldi tähendatud.

Kaswuaja järele on waraseid, keskmise kaswuajaga ja hiliseid kartuli sorte olemas. Warased sordid on enamasti ainult söögikartulid. Kõik warased sordid kannatawad palju rohkem tõbede käes kui hilisemad. Keskmise kaswuajaga (poolwarased — poolhilised) sordid on kõigile nõuetele wastawad söögikartulid.

Hilised sordid on enamasti wabriku- ja söödakartulid, suure wäljaanniga ja kohase tärglise ning kuiwolluse protsendiga. Kõige hilisemad nende hulgas ei saa meie oludes sagedasti mitte küpseks, mille tagajärjel mugula- ja tärglisesaak vähemaks jääb ja ületalwe hoidmine kannatada võib.

Kartulil on sortide arw suurem kui ühelgi teisel põllutaimel. Praegusel ajal võib neid umbes kolme ja poole tuhande ümber olla. Iga aasta saadetakse kartuli sordiparandajate poolt hulk uusi sorte turule. Wõrdluskatsete abil otsitakse nende hulgast kohalikkudele kaswutingimustele ja nõuetele wastawad kohased sordid wälja.

Meil on kartuli sortidega rohkem kui ühegi teise wiljaga wõrdluskatseid korraldatud. Nagu järgnewast tabelist näha, mis saadawal olewa kirjanduse järele kokku seatud, on wõrdluskatseid kartuli sortidega meil juba 1882. aastal korraldatud. Arwatawasti on seda ennemaltki tehtud, aga trükis

awaldatud aruandeid pole leidnud. Kõige rohkem on kartuli sortide wõrdluskatsete korraldamisega S'amson von Himmelstjerna (Hummuli), krahw Fr. Berg (Sangaste), Jul. Aamisepp (Kloostri walla Karilepa Tõnul), J. Ploompuu (Harku walla Rahula talus), Kehra sordikaswatus ja wiimasel ajal Kõo põllutöökool waewa näinud.

Ei wõi siin nimetamata jätta, et Tallinnas Eesti Põllumeeste Selts kartuli sortide wõrdluskatsete korraldamise asjus tüki tänuwäärt tööd on teinud, küll aruandeid wälja andes (näit.: J. Aamisepp'a), küll ise katseid korraldades (Rahulal), küll seemet andes (Kõo).

Pääle selles tabelis toodud katsete on arwatawasti palju teisi katseid kartuli sortidega meie maal korraldatud, aga nende üle pole kas aruandeid mitte awaldatud wõi neid aruandeid pole korda läinud saada.

Wõrdluskatseid kartuli sortidega on korraldanud:

Aastal	Katse korraldaja nimi	Koht, kus katseid korraldatud	Mitme sordiga
1882	O. Hoffmann	Audrus	5
1886	parun Wrangell	8 mõisas (Tuula, Sangaste, Kuremaa j. n. e.), igas 3—9 sorti, kokku	20
1887	krahw Fr. Berg	Sangastes	12
1888	" "	"	14
1889	" "	"	12
1892	" "	"	14
1893	" "	"	25
1893	Samson v. Himmelstjerna	Hummulis	125
1893	parun Ungern - Sternberg	Wiljandi mõisas	4
1894	krahw Fr. Berg	Sangastes	28
1894	Samson v. Himmelstjerna	Hummulis	136
1895	krahw Fr. Berg	Sangastes	20
1895	Samson v. Himmelstjerna	Hummulis	166
1895	Zoege v. Manteuffel .	Kuusna mõisas	4
1896	krahw Fr. Berg	Sangastes	15

Aastal	Katse korraldaja nimi	Koht, kus katseid korraldatud	Mitme sordiga
1896	Samson v. Himmelstjerna	8 mõisas (Sangastes, Rāpinas, Kawastus, Orisaares, Igastes, Hummulis j. n. e.), igas	10
1896	von Dehn	Porkuni ja Konju mõisas	22
1897	krahw Fr. Berg	Sangastes	34
1897	Samson v. Himmelstjerna	9 mõisas (Hummulis, Uue-Wõidus, Igastes, Sangastes j.n.e.), igas . .	10
1899	krahw Fr. Berg	Sangastes	25
1900	" "	"	25
1901	" "	"	29
1908	Jul. Aamisepp	Kloostri walla, Karilepa Tõnul Harjumaal	12
1909	Jul. Aamisepp	Kloostri walla, Karilepa Tõnul . .	40
1909	von Schilling	Seidla mõisas	10
1910	Jul. Aamisepp	Karilepa Tõnul	47
1910	von Schilling	Seidla mõisas	14
1911	Jul. Aamisepp	Karilepa Tõnul	68
1911	J. Ploompuu	Rahulal, Harku wallas, Harjumaal .	22
1911	von Schilling	Seidla mõisas	14

Aastal	Katse korraldaja nimi	Koht, kus katseid korraldatud	Mitme sordiga
1912	Jul. Aamisepp	Karilepa Tõnul	69
1912	von Schilling	Seidla mõisas	10
1913	Jul. Aamisepp	Karilepa Tõnul	28
1913	J. Ploompuu	Rahulal	28 (16)
1913	Kehra sordikaswatuses		12
1914	J. Ploompuu	Rahulal	25
1914	Kehra sordikaswatuses		12+22
1915	J. Ploompuu	Rahulal	23
1915	Kehra sordikaswatuses		12+22
1915	Jul. Aamisepp	Karilepa Tõnul	33
1915	J. Rebane	Wana-Kariste Ermal	28
1916	J. Ploompuu	Rahulal	23
1916	H. Johani	Kõo põllutöökoolis	4
1916	Kehra sordikaswatuses		12+22
1917	H. Johani	Kõo põllutöökoolis	24
1917	Seemnewilja Toimekond	Wahil	5
1920	Jul. Aamisepp	Jõgewa sordikaswatuses	10

Sangastes on katsepõlluks üleüldiselt liiwakas sawi ehk sawikas liiwamaa olnud;

Karilepa Tõnul — sügawa põhjaga liiwakas mullamaa;

Rahulal — turbamullane, liiwapõhjaga;

Ermal — liiwakas mullamaa.

Paljudel eespool-nimetatud katsetel wõiwad ju mitmesugused puudused olla, nii näituseks puudub aruannetes sortide nimede juures sordi wäljakaswataja nimi, mis sel korral, kui sellenimelisi sorte mitu on, waleteele wõib wiia, ehk jälle katseid on ainult ühekordselt (ilma paralleelkatseta) ja ainult ühel aastal korraldatud; arusaadaw, et need andmed suurema tähtsusega ei wõi olla; ehk jälle tärkelis on määramata jäetud, ehk kus määratud, sääli nimetamata jäetud, kuidas seda tehtud, millega nii suured wahed tärklise protsentides seletatawad on, j. n. e.

Kõigi nende puuduste pääle waatamata wõib katsete aruandeid läbi sõeludes selgusele jõuda, misugune sort meie oludes niihästi saagi rohkuse ja wäärtuse, kui ka saagi kindlustuse poolest meil püsima on jäänud ja mida meil kaswatamiseks wõib soowitada. Üleüldse on meil wõrreldawaid sorte ümmarguselt 250 olnud. Nende hulgast on pääle 30 sordi wälja walitud, milledest osa küll juba wananemas, aga meil siiski õige laiali lagunenu.

Et aga wahepääl wäljamaal hulk uusi paljutootawaid sorte wälja on kaswatatud, siis on

ka mõned, väljamaa andmete järele paremad, järgnesse nimekirja üles võetud. Neid ja teisi tuleks võõrsilt tellida ja võrdluskatseid korraldada.

Iga sordi üle toon saadaval olevate andmete järele kõige päält tema väljakaswataja nime ja koha ja siis kirjelduse mugula wälimuse, liha, päaliste, õite, maapinna nõudlikkuse, tõbedele wastupanewuse, mugula- ja tärgliseanni, tärgliseprotsendi ning mis otstarbeks see sort kõlbab. Lõpuks lisan juurde, mitmendal kohal ta üleüldiselt ehk eriti üksikutes katsetes meil mugula- ning tärgliseanni poolest olnud, ning palju puuda mugulaid ja tärglist ta Riia wakamaa suuruselt maatükilt annud, ja kui suur tärgliseprotsent olnud.

Kui kirjeldataw sort von Rümkeri poolt Saksamaa jaoks soowitatud ja O. Sauli poolt Soome-
maa jaoks soowitatud kartuli sortide nimekirjades ülewal, siis lisan lõppu sellekohase märkuse.

Sõögikartuli warased sordid.

— **Ameerika warane roosikartul**, Early Rose, on meil Ameerika ehk Eestimaa roosa kartuli nime all laiali lagunenud. Pärit Ameerikast.

Mugulate koor on roosapunane. Liha walge, punakate soontega wõi roosa. Mugula kuju — pikergune laperik.

Warred keskmise kõrgusega. Õied walged.

Kaswujaja poolest warane sort. Nagu enamasti kõik warased sordid, kannatab temagõ tõbede

käes. Hoidub ületalve halvasti. On väga kohane warane söögikartul, mis iseäranis aiamaas suurt saaki võib anda. Võib juba paari kuu pärast saaki anda.

Sangastes on ta kauemat aega võrreldavate sortide hulgas olnud. 1896. aastal on ta mugulasaagi poolest teisel kohal viieteistkümne võistleja sordi hulgas olnud, seekord on tõbiseid 42% leidunud. Muidu on ta hilisemate sortide hulgas mugulakui ka tärgliseanni poolest wiimastel kohtadel. Tärglise protsent on 12 ja 18 wahel ja mugulasaak wakamaalt 150 ja 550 puuda wahel kõikunud.

Keisrikroon'i (Kaiserkrone) nimeline kartuli sort on Ameerikast pärit. Euroopas on Keisrikrooni kartuli sorti parandatuna mitmed sordikaswatajad oma nimel turule lasknud.

Mugula koor on kollakaswalge, sile. Silmaaugud kaunis madalad. Liha walge. Mugula kuhu pikergune ümmarik kuni pikergune laperik. Päälsised madalad, põõsakujulised. Warred kolmekandilised, nõrgad. Lehed tumerohelised. Öierikas sort. Öied walged.

Kaswaja poolest üks kõige warasematest sortidest. Tõbedele kaunis wastupanew. Kohane ka kergemale maale. Annab kaunis suurt mugulaja väikest tärglisesaaki. Tärglise protsent madal. Söögikartul.

Meil on ta Karilepa, Wana-Kariste Erma, Kehra, Rahula ja Kõo katsetes võrreldavate sortide hulgas. Oma warasuse pääle waatamata on ta võistlejate

seas mugula-anni poolest üleüldiselt keskmiste sortide hulgas olnud, maha arvatud Erma katse, kus ta wiimaste hulgas, ja 1915. a. Rahula katse, kus ta esimesel kohal olnud. Tärgkliseanni poolest on ta keskmistel ja wiimastel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on mugulasaak 300 ja 500 puuda wahel kõikunud, 1915. a. on Rahulal isegi 780 puudani tõusnud; tärgklisesaak on 40 ja 80 puuda wahel ja tärgklise protsent 14 ja 20 wahel kõikunud.

On von Rümkeri ja Soomes soowitatud kartuli sortide nimekirjas ülewal.

Warane rikkaanniline (Frühe Ertragreiche) kartuli sort on Saksamaal Cimbali poolt Josef Rigault ja Simsoni wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor walge, wahawärwiline. Liha walge (kollakaswalge). Silma-augud kaunis madalad. Mugul kaju poolest pikergune. Päälisid madalad, põõsa moodi. Lehed suured, tumerohelised. Kaunis õierikas sort. Õied walged.

Warane söögikartul, mis igal maal, ka kergematel, kaswab.

Meil Karilepa katsetes kauemat aega wõrreldawate sortide hulgas olles on ta Riia wakamaalt 280—475 puuda mugula- ja 35—65 puuda tärgklisesaaki annud. Tärgklise protsent on 14,5 ja 16,5 wahel kõikunud.

On von Rümkeri kartuli sortide nimekirjas.

Kartuli sort **Hägu** (Kuckuck) on Saksamaal Thiele poolt Keisrikrooni ja Besta sortide wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor ja liha on kollakad (walged). Silma-augud madalad. Mugul on kaju poolest ümargune, natuke laperik, südamekujuline. Päälsed lopsakad, tihedad, keskmise kõrgusega. Warred kõwad, rohelisted. Lehed suured. Õiewaene. Õied walged.

Kaswaja poolest warane sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Kohane igale maale. Annab suurt mugula- ja keskmist tärklisesaaki. Tärkliseprotsent keskmine. Saagirikas sort söögiks ja muuks otstarbeks. On meil Kehras kolme aasta jooksul mugulaanni poolest keskmiselt seitsmendal kohal ja tärkliseanni poolest 22 sordi hulgas esimesel, üheksandal ja seitseteistkümnendal kohal olnud. Riia wakamaalt on keskmiselt umbes 400 p. mugulaid ja 60 p. tärklis annud. Tärkliseprotsent on 14 ja 16,5 wahel kõikunud.

On von Rümkeri nimekirjas ülewal.

Paulseni Juuli kartuli sort on Saksamaal Paulseni poolt Joseph Rigault ja Pflückmaus'i wärdjast wälja kaswatatud ja 1891. a. müügile antud.

Mugula koor on walge (kollane), sile. Liha kollane. Silma-augud madalad. Mugula kaju piker-gune, neerukujuline. Päälsed keskmise kõrgusega, tumerohelisted, hakkawad warakult kaswama. Õied violetti wärwi.

Kaswaja poolest, nagu nimigi näitab, warane sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Kohane kobedale maale. Annab keskmist mugula- ja tärklisesaaki. Tärkliseprotsent keskmine. Söögi- ja salatikartuli sort.

On Hummulis, Sangastes ja Karilepal wõrreldawate sortide hulgas olnud ja Riia wakamaalt 150—450 p. mugulaid ja 25—75 puuda tärklisest annud. Tärklise protsent on 15 ja 19 wahel kõikunud, üks kord isegi 22 olnud.

On Soome 1920. a. nimekirjas ülewal.

Hilisemad söögikartuli sordid.

Richteri Imperaator'i nimeline kartuli sort on Saksamaal Richteri poolt Early Rose ja Pattersoni Victoria sortide wärdjast wälja kaswatatud ja 1875. aastal müügile saadetud. Et Imperaatori nimelisi sorte ka teiste poolt wälja on lastud, siis tuleb sordi wäljakaswataja nimi alati Imperaatori nimele ette lisada.

Mugula koor on walge, krobeline, raskemajil mail kaswanutel sile. Liha walge. Silma-auke wähe, kaunis madalad. Mugulad kaunis suured, ümmargused.

Päälised keskmise kõrgusega, keskmiselt 3—5 tugewa püstise warrega, tumerohelised. Õied kahwatu-violetti karwa.

Kaswaja poolest poolhiline sort. Tõbedele keskmiselt wastupanew. Kohane liiwakale maale.

Annab kaunis suurt mugula- ja keskmist tärklisega saaki. Tärklise protsent keskmine. Seemneks ei wõi peeni kartulid tarwitada. Kõlbab söögi-, sööda- ja wabrikukartuliks.

Richteri Imperaatori nimeline kartul on juba 1882. aast. meil wõrreldawate kartuli sortide

hulgas ja sest saadik on ta mugulaanni poolest esiti ikka esimestel kohtadel olnud, pärastpoole aga keskmistele ja mõnikord ka wiimastele kohtadele langenud. Tärgliseanni poolest on ta waheldamisi esimestel ja keskmistel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on ta aastate ja kohtade järele 250—600 puuda mugula- ja 60—120 puuda tärglisesaaki annud. Tärglise protsent on 15 ja 20 wahel kõikunud.

See sort on meil suuresti laiali lagunened ja nõutawaks turu- ja wäljaweo-kartuliks saanud, aga oma mugulaanni poolest on ta uuematest sortidest küll taha jäänud.

Up to date sort on Shotimaal Findlay poolt wälja kaswatatud.

Mugula koor on walge ja sile, kuju — pikergune laperik, neerukujuline, ümmargune, Magnum Bonum'i sarnane. Silma-augud madalad. Päälisid wõi warred on kaunis pikad, tugewad, wäheharulised, kolmekandilised. Lehed suured. Õierikas. Õied roosad, õielehed ilma walge wärwita.

Kaswaja poolest poolwarane kuni poolhiline sort. Tõbedele wähe wastupanew. Armastab keskmist ja raskemat, mitte wäga kuiwa maad. Annab keskmist kuni hääd mugula- ja keskmist tärglisesaaki. Tärglise protsent rahuloldaw. Söögikartul.

Meil on Up to date kartul Karilepal, Rahulal, Kõos, Wana-Kariste Ermal ja Kehras wõrreldawate sortide hulgas olnud. Karilepal, Rahulal, Kõos ja Ermal on ta mugulaanni poolest esimestel ja

Karilepal ning Ermal tärklise anni poolest esimestel ning keskmistel kohtadel olnud, Kehrast aga mõlemate poolest wiimastel kohtadel. Karilepal, Rahulal, Kõos ja Ermal on ta 350—640 p. mugulasaaki ja Karilepal ning Ermal 65—105 puuda tärklis Riia wakamaalt annud, Kehras aga esimest keskmiselt ainult 240 p. ja teist 36 puuda. Tärklise protsent on üldiselt 13 ja 17 wahel kõikunud.

On Soome ja von Rümkeri nimekirjades. Krahw Fr. Berg soovitab teda meil kasvatamiseks.

Bruce kartuli sort on Shotimaal Findlay poolt arwatawasti Magnum Bonumi kartulist wälja kaswatatud.

Mugula koor on walge, sile, ka wähe wõrkline. Liha walge. Silma-augud kaunis madalad. Mugul on kuju poolest pikergune. Päälisid kaunis kõrged, peenikesed. Warred wähe punakad. Õied lillasinised.

Kaswaja poolest poolhiline sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Annab keskmist kuni suurt mugula- ja keskmist tärklisesaaki. Tärklise protsent keskmine. Lugupeetud söögikartul.

Meil on ta Sangastes kauemat aega wõrrel dawate sortide hulgas ja on mugula-anni poolest esimestel ning keskmistel ja tärklise anni poolest keskmistel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on mugulasaak 300 ja 600 p. ja tärklisesaak 40 ja 110 puuda wahel kõikunud. Tärklise protsent on 16—22 olnud.

Omal ajal on krahw Berg seda sorti söögi- ja turukartuliks soowitanud.

Juubel'i nimeline kartuli sort on Saksamaal Richteri wälja kaswatatud.

Mugula koor on hallikaskollane, krobeline. Liha hallikaswalge. Silma-augud madalad. Mugula kaju on pikergune ümmarik, natuke laperik. Pää- lised keskmise kõrgusega, wähe harulised. Warred pruunikad. Öied violetti wärwi.

Kaswaja poollest poolhiline sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Kohane kergele, raskele ja soo-, iseäranis liiwamaale. Annab õige suurt mugula- ja suurt tärklikesaaki. Tärglise protsent kaunis kõrge. Söögi- (ja ka wabriku)-kartuli sort.

Meil Kehras ja Ermal wõrreldawate sortide hulgas olnud. Kehras mugula-anni poollest kolm aastat järgemööda kolmandal kohal püsinud. Tärgliseanni poollest Kehras ka esimestel kohtadel olnud. Ermal kaldub keskmiste hulka. Mugulasaak on Riia wakamaalt 300 ja 550 p. ja tärklikesaak 50 ja 85 puuda wahel olnud. Tärglise protsent on 15 ja 18 wahel kõikunud.

On von Rümkeri nimekirjas.

Hebron'i nimeline kartuli sort on J. Ploom- puu poolt Rahul Inglismaalt pärit olewast sordist paarikümne-aastase parandusetöö läbi wälja kaswa- tatud.

Mugula koor walge, krobeline. Liha walge. Silma-augud madalad. Mugula kaju pikergune. Pää-

lised H. Johani järele lopsakad, hallid. Õitseb rohkesti. Õied roosad.

Kaswuaja poolest hiline sort. Suure wäljanniga, tärklikerikas ja maitsew sort. Söögiks ja muuks otstarbeks kohane.

On Rahulal ja Kõos wõrreldawate sortide hulgas mugula-anni poolest esimestel kohtadel olnud ja on R. wakamaalt 420—540 puuda mugulaid annud. Tärglise protsent on Rahulal 1914. aastal A. Luksepa järele 16,7 olnud.

Saxonia kartuli sort on Saksamaal Richteri poolt Imperaatori kartulist 1883. aastal ristsugutuse teel wälja kaswatatud.

Mugula koore ja liha wärw on walge. Koor sile. Mugula kuju on pikergune kuni pikergune ümmarik. Silma-augud madalad. Pääliselised keskmise kõrgusega, wähe harulised. Wars natuke pruunikas. Lehed hallikasrohelist wärwi. Wähe õitsew sort. Õied walged, langewad enneaegu maha.

Kaswuaja poolest poolwarane sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Kergematele maadele kohane. Annab suurt mugula- ja keskmist tärglisesaaki. Tärglise protsent keskmine. Söögi- ja turukartul.

Sangaste, Hummuli, 1896. a. 8 mõisas, 1897. a. 9 mõisas ning Karilepa katsetes on Saxonia meil wõrreldawate sortide hulgas olnud ja on mugula- ning tärgliseanni poolest enamasti esimestel ja keskmistel, mõnikord ka wiimastel kohtadel olnud. Riia

wakamaalt on mugulasaak 300 ja 500 puuda ja tärk-
lisesaak 65 ja 100 puuda wahel, aga tärklike
protsent 17 ja 22 wahel kõikunud.

Krahw Berg on teda hääks söögikartuliks tun-
nistanud ja ka soomlaste poolt on ta soowitatud
sortide hulka üles wõetud.

Alma nimeline kartuli sort on Saksamaal Cim-
bali poolt Early Sunrise ja Erste von Frömsdorfi
sortide wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor on walge, roosaka jumega, läheb
seistes kollaseks. Lihawalge. Silmaaugud madalad.
Mugulakuju poolest ümmargune laperikuni piker-
gune laperik. Päälisid keskmise kõrgusega, tuge-
wad. Lehed suured. Öied walged.

Kaswua ja poolest poolwarane sort. Tõbedele
kaunis wastupanew. Kohane igasugusele, iseäranis
keskmisele kuni raskele, mitte wäga kuiwale maale.

Annab keskmist kuni suurt mugula- ja keskmist
tärklikesaaki. Tärklike protsent madal kuni
keskmise. Kohane kõigiks otstarbeiks.

Meil on kolm aastat järgemööda Kehras ja Seid-
las wõrreldawate sortide hulgas mugula- ja tärk-
like anni poolest enamasti esimestel, jaolt keskmistel
kohtadel olnud ja on Kehras 350—570 p. ja Seidlas
250—400 puuda mugulaid ning üleüldiselt 50—85
puuda tärklist Riia wakamaalt annud. Tärklike
protsent on Kehras 12 ja 14, aga Seidlas 17,5 ja
19 wahel kõikunud.

Magnum Bonum'i kartuli sort on Inglismaal Suttoni poolt wälja kaswatatud. Sellenimelisi sorte on ka teiste sordiparandajate poolt turule lastud.

Mugula koor on walge, krobeline. Liha — kollane, walge. Mugul on pikergune laperik, neerukujuline, üle keskmise suuruse. Silma-augud madalad, idud punakad. Päälisid keskmise kõrgusega, tugewad, püstised, kolme- ja neljakandilised, harudeta. Lehed suured. Wähe õitsew. Õied sinikaswalged ehk lillad.

Kaswaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Annab keskmist kuni suurt mugula- ja keskmist tärklihesaaki. Tärkliise protsent keskmine. Söögikartul.

Loetakse juba wananenud sordiks. Meie katsetes minu teada 1882. aastast peale wõrreldawate sortide hulgas olnud. On mugula-anni poolest üleüldiselt keskmistel, mõnikord ka wiimastel kohtadel, tärkliise-anni poolest aga üleüldiselt wiimastel, mõnikord keskmistel kohtadel olnud ja on R. wakamaalt üleüldiselt 200—400 puuda kartuli-, mõnikord ka 500 puuda ja 40—70 p., mõnikord ka 80 puuda tärklihesaaki annud. Tärkliise protsent on 16 ja 18 wahel kõikunud.

Magnum Bonumi nimeline kartuli sort on meil iseäranis Eestimaal palju laiaili lagunened ja on nõutawaks turu- ja wäljaweo-kartuliks. Paljude katsete järele ei ole ta tõbedele küllalt wastupanew olnud.

Nagu teistes maades, nii ka meil näib tal kasvatamiseks igat tüüpi olewat.

On Soomes 1920. a. nimekirjas üleval.

Stella kartuli sort on Galiitsias Dolkowski poolt välja kasvatatud.

Mugula koor on kahwatu-roosa, sile. Liha kollakaswalge. Silma-augud madalad. Mugula kuju on pikergune. Päälisid madalad, heterohelised. Õied kahwatu-lillad (helevioletid).

Kaswaja poolest warane kuni poolwarane sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Kohane kuuwale maale. Annab keskmist kuni suurt mugula- ja keskmist tärklisesaaki. Tärgklise protsent madal. Söögikartul.

Meil kauemat aega wõrreldawate sortide hulgas Karilepal olnud, ja säälmugula- kui ka tärklise-anni poolest esimestel kohtadel olles on ta Riia wakamaalt 500—600 puuda mugula- ja 100—120 p. tärklisesaaki annud. Tärgklise protsent on 19 ja 20 ümber olnud, mis aga eespool Saksamaa andmete järele toodud „madala“ tärklise protsendiga kokku ei käi.

Eldorado kartuli sort on Shotimaal Findlay poolt välja kasvatatud.

Mugula koor on walge, krobeline. Liha walge. Silma-augud madalad. Mugulad on keskmise suurusega, ümmargused laperikud ja pikergused. Päälisid keskmise kõrgusega, lihawad, hästi haralised, tumesinised. Õisi wähe. Õied on violetti wärwi, walgete otsadega.

Kaswuaja poolest poolwarane kuni poolhiline sort. Annab rahuloldawat saaki. On hää söögi-kartul.

Meil on Eldorado Karilepal, Ermal, Kehras, Rahulal ja Kõos wõrreldawate sortide hulgas olnud ja on mugula-anni poolest, pääle Rahula ja Kõo, esimestel ja tärkliseanni poolest keskmistel kohtadel olnud, Rahulal ja Kõos on ta mugula-anni poolest keskmistele ehk wiimastele kohtadele kaldunud. Riia wakamaalt on mugulasaak üleüldiselt 330 ja 650 puuda ja tärklikesaak 45 ja 110 puuda wahel kõikunud. Tärklise protsent on 14—17 olnud. Andwat ka kuiwal ajal hääd saaki.

Prof. von Rümker on Eldorado sordi Saksa-maa jaoks ja O. Sauli Soome jaoks kohasemate sortide nimekirja üles wõtnud.

Wäike sinine ehk wäike punane söögi-kartul on ammust ajast meie maal laiali lagunenud ja siin kohaliseks sordiks saanud. Kust ta pärit, pole teada.

Mugula koor on sinine, liha kollakas. Silma-augud kaunis sügawad, mugulad ise wäikesed ja neid on palju pesas. Pääli sed madalad, peenikesed. Öie-waene sort.

Hoidub ületalwe hästi.

On Sangastes kauemat aega wõrreldawate sortide hulgas olnud. Mugulasaak on wakamaalt 200 ja 450 puuda wahel kõikunud. Wõrreldes teiste sortidega on ta kas wiimastel wõi keskmistel kohtadel mugula-

anni poolest olnud. Tärglise protsent on 15 ja 20 wahel kõikunud.

Meil Liwimaa osas wäga lugupeetud söögikartul. Tahaks mugula suuruse ja saagi-anni poolest parandada.

Non plus ultra on Inglismaalt pärit olew sort. Mugula koor walge, sile. Silma-augud madalad. Liha walge. Mugulad kuju poolest ümmarikud ja pikergused, keskmise suurusega. Päälised madalad. Poolwarane söögikartul.

Meil on ta Rahulas ja Kõos wõrreldawate sortide hulgas olnud ja on mugula-anni poolest esimestel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on mugula-saak 350 ja 600 puuda wahel kõikunud. Tärglise protsent on Rahulas 1914. a. 17 olnud.

On Soome nimekirjas.

Gertrud'i kartuli sort on Saksamaal Merckeli poolt prof. Maerckeri ja ühe Cimballi sordi wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor kollane (walge), wähe wõrkline. Liha kollakas (walge). Silma-augud kaunis madalad. Mugula kuju pikergune ja ümmarik. Päälised kõrged, tugewad. Öierikas sort. Öied violetti wärwi, walgete öielehtede otsadega.

Kaswaja poolest poolhiline sort. Tõbedele wastupanew. Olewat iseäranis kergemale maale kohane. Söögiks ja muuks otstarbeks kõlblik.

Saksamaal üle 500 puuda mugula- ja 100 puuda ümber tärglisesaaki Riia wakamaa kohta annud. Tärglise protsent 17,5 olnud.

Meil Kehras kolm aastat wõistlejate hulgas mugula- kui ka tärkliseanni poolest üleüldiselt keskmistel kohtadel olles 240—430 p. mugulaid ja 40—70 puuda tärklist Riia wakamaalt annud. Tärklise protsent 14,5 ja 17,5 wahel kõikunud.

Böhm'i Edu (Böhm's Erfolg) nimeline kartuli sort on Saksamaal Böhm'i poolt wälja kaswatatud.

Mugula koor on kollane, sile. Liha kollane. Silma-augud madalad. Mugulad ümmarikud, tihedasti pesas koos. Päälisid kaunis kõrged, tugewad, tumerohelised. Öied punakad.

Kaswaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Kohane keskmisele ja paremale maale, ka niiskematele kohtadele. Kõlbab söögiks ja muuks otstarbeks.

On Kehras kui ka Seidlas kolm aastat järe-mööda wõrreldawate sortide hulgas mugula- ja ka tärkliseanni poolest läbisegi keskmistel kohtadel olnud ja 275—350 p. mugulaid ning 50—90 p. tärklist Riia wakamaalt annud. Tärklise protsent on 18 ja 21 wahel kõikunud.

Kuningas Eduard'i (King Edward) nimeline kartuli sort olewat krahw Fr. Berg'i järele praegu Inglismaal Londoni turul müügil. See sort on Shoti-maal Findlay poolt wälja kaswatatud.

Mugula koor on walge, punakaskirju, krobeline. Liha walge. Silma-augud madalad. Kuju poolest on mugulad neerukujulised.

Poolwarane kuni poolhiline söögikartuli sort.

Sordid söögi, mabriku ja muuks otstarbeks.

Professor Maercker on Saksamaal Richteri poolt Imperaatori ja Trophime wärdjast wälja kaswatatud ja 1891. aastal turule saadetud.

Professor Maerckeri nimelisel kartulil on koor ja liha walged, koor üleüldiselt sile, ainult liwamaal kaswanuil krobeline, silma-augud kaunis sügawad, mugul ise on keskmist suurust. Päälisid ehk warred on keskmise kõrgusega, püstised, wähe harulised, sinikasrohelist; lehed on keskmist suurust, karwased, hallrohelist. Öisik suur, lodew. Öied violetti wärwi, wäikeste walgete otsadega.

Kaswaja poolest poolhiline sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Lepib igasuguse maaga. Seisab hästi ületalwe. Annab suurt mugula- ja kaunis suurt tärklihesaaki. Tärglise protsent kaunis kõrge. Soowitatakse söögi, mabriku ja muuks otstarbeks.

On pea kõikidel meie kartuli-sordikatsete tegijatel üks wõrreldawatest sortidest olnud. Olemasolewate andmete järele Sangastes juba 1894. aastast pääle. Üleüldiselt on ta meie katsetes, wõrreldes teiste sortidega, mugula- ehk kartulisaagi poolest pea alati esimestel kohtadel ja tärglihesaagi poolest enamasti esimestel, ainult osalt keskmistel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on ta üleüldiselt 400—600 puuda kartulid ja 60—130 puuda tärglist annud, maha arwatud Kehra katsed, kus ta

niihästi kartuli- kui tärkliseanni poolest küll ka esimestel kohtadel olnud, aga saak on eespool-nimetatud arwudest madalam olnud. Tärklise protsent on üleüldiselt 19 ja 22 wahel kõikunud, maha arwatud Kehra, kus see keskmiselt 16 on olnud.

Seda sorti on krahw Berg, J. Aamisepp, Kehra sordikaswatus ja soomlased kaswatamiseks soowitanud. Krahw Fr. Berg soowitab teda wiina- ja tärklisewabrikute jaoks.

Professor Wohltmann'i nimeline kartuli sort on Saksamaal Cimbali poolt Daberi ja „Erste von Frömsdorfi“ wärdjast wälja kaswatatud.

Kartuli ehk mugula koor on punane, krobeline. Liha walge. Mugul on suur, kuju poolest pikergune laperik. Silma-augud kaunis madalad. Päälised kaswawad keskmise kõrgusega, õige haralised, wähe pruunikad. Lehed wäikesed, tumedad. Õisi wähe, violetti wärwi.

Kaswuaja poolest hiline sort. Tõbedele wastupanew. Seisab hästi ületalwe. Kaswab iga-sugusel maal. Annab õige suurt mugula- ja tärklise-saaki. Tärklise protsentsuur. Kõlbab kõigiks otstarbeiks, ka söögiks; loetakse hääks wabrikukartuliks.

Professor Wohltmanni kartuli sort on üks wõistlejatest sortidest pea kõikide meie kartulisordikatsete tegijatel olnud. Mugula- ja tärkliseanni poolest on ta Sangaste ja Karilepa katsetes, wõrreldes teiste sortidega, esimestel ja keskmistel kohtadel

olnud ning on Riia wakamaalt 400—580 puuda mugulaid ja 80—125 puuda tärklist annud. Rahula, Kõo, Kehra, Erma ja Seidla katsetes on prof. Wohltmann mugula-anni poolest üleüldiselt wiimastel kohtadel olnud. Tärgklise protsent on Sangaste ja Karilepa katsetes 20—23, Ermal ja Seidlas — 16 ja 20 wahel kõikunud.

Niihästi krahw Berg kui ka J. Aamisepp soowitawad professor Wohltmanni nimelist kartuli sorti hääks wiinakartuliks. Kõlbab ka muuks otstarbeks.

On von Rümkeri nimekirjas.

Sileesia sort on Saksamaal Cimbali poolt Daberi ja Simsoni kartulite wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor on kollakaswalge, krobeline. Liha walge ehk kollakaswalge. Kuju — ümmargune, leidub ka piklikka. Suuruse poolest keskmised kuni suured. Silma-auke wähe, madalad. Päälisid keskmise kõrgusega, haralised, tihedad. Lehed heledrohelist. Öitseb palju, violetid õied muutuwad pärast heledamaks, lillawalgeks.

Kaswuaja poolest hiline sort. Tõbedele wastupanew. Ületalwe seisab hästi. Lepib kõiksugu maaga, armastawat aga rohkem sawikat maad. Annab kaunis suurt mugula- ja suurt tärgklisesaaki. Tärgklise protsent kõrge. Kõlbab igaks otstarbeks.

Sileesia on meil Sangaste, Karilepa ja Kõo katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud. Mugula-

ja tärkliseanni poolest on ta, maha arvatud üksikud aastad, esimestel kohtadel (Kõos keskmisel) wõrreldes teiste sortidega olnud ja on Riia wakamaalt 300—600 puuda mugulaid ja 70—130 puuda tärklisist annud. Tärklise protsent on 18 ja 22 wahel kõikunud.

Salanõunik Thiel'i (Geheimrat Thiel) nimeline kartuli sort on Saksamaal Richteri wälja kaswatatud.

Mugula koor on kollakaswalge, enamasti sile. Silma-augud madalad. Lihawalge. Mugul on kuuju poolest ümmargune laperik kuni pikergune laperik. Päälisel on keskmise kõrgusega, püstised, wäheharulised, tumehall-rohelised. Õierikas sort. Õied violetti wärwi, walgete õielehtede otsadega.

Kaswuaja poolest poolhiline sort. Tõbedele wastupanew. Annab keskmist mugula- ja tärklisesaaki. Tärklise protsent keskmine. Söögi ja muuks otstarbeks.

Meil Sangastes, Hummulis ja teistes mõisates ning Karilepa katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud ja on mugula- ja tärkliseanni poolest esimestel ja keskmistel kohtadel wõistlejate reas olnud. Riia wakamaalt on 350—600 puuda mugulaid ja 100—130 puuda tärklisist annud. Tärklise protsent on 18 ja 23 wahel kõikunud.

Prof. Maerckeri kartuli sarnane sort.

Kalewipoeg on nimeks kartuli sordil, mis Karilepa Tõnul Richteri Imperaatori sordi kartulipõllult J. Aamisepa poolt leitud kartuli pesast mitmeaastase

pesadewaliku abil wälja kaswatatud ja 1911. a. selle nimega ristitud.

Mugula koor walge, sile. Silma-augud madalad. Liha walge. Mugul kaju poolest ümmargune laperik kuni pikergune laperik. H. Johani järele sage-dasti neljanurgeline. Päälis ed keskmise kõrgusega, Imperaatori omadest tugewamad, hallikad. Õied kah-watu wioletti karwa.

Kaswaja poolest poolhiline sort. Tõbedele keskmiselt wastupanew. Kohane kergemale maale. Annab kõige suuremat saaki huumuserikkal liiwamaal.

Kalevipoeg on Karilepal, Rahulal ja Kõos wõrreldawate kartuli sortide hulgas olnud ja on mugula-anni poolest peaaegu alati esimestel koh-tadel olnud. Ka tärglise and on suur. Riia waka-maalt on mugulasaak 450 ja 700 puuda wahel ja tärg-lisesaak 90 ja 120 puuda wahel kõikunud. Tärg-lise protsent on 17 ja 18 ümber olnud.

Hää söögi- ja wabrikukartul.

Uor der Front'i (Eesrinnal) nimeline kartuli sort on Saksamaal Richteri poolt Imperaatori ja Wilhelm Kornikartuli sortide wärdjast wälja kaswa-tatud ja 1905. a. müügile antud.

Mugula koor on kollane, osalt krobeline. Silma-augud kaunis madalad. Liha walge, kollane. Mugul kaju poolest lapergune ümmarik kuni piker-gune laperik. Päälis ed keskmise kõrgusega, püs-tised, õige harulised. Õied suured walged. Marju wähe.

Kaswuaja poolest poolwarane kuni poolhiline sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Kohane keskmisele, mitte väga kuiwale maale. Annab suurt mugula- ja keskmist tärklisesaaki. Tärglise protsent keskmine kuni kõrge. Kõlbab kõigiks otstarbeiks, niihästi söögi-, sööda- kui wabrikukartuliks.

Vor der Front'i kartuli sort on Karilepa, Rahula, Erma ja Kõo katsetes wõrreldawate sortide hulgas ja on mugula- kui ka tärkliseanni poolest enamasti alati esimestel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on ta 350—600 puuda mugula- ja 80—120 puuda tärklisesaaki annud. Tärglise protsent on 18 ja 20 wahel kõikunud.

Sass'i nimeline kartuli sort on Dolkovsky poolt Galiitsias wälja kaswatatud.

Mugula koor walge (punakaskollane), krobeline. Liha walge. Silma-augud kaunis sügawad. Mugula kuju pikergune laperik, ümmargune laperik, kindlusetu. Päälisid keskmise kõrgusega. Lehed laiad, heledad. Õiewaene. Õied walged.

Kaswuaja poolest poolhiline sort. Tõbedele keskmiselt wastupanew. Kohane keskmisele kuni raskele, mitte väga kuiwale maale. Annab kaunis suurt kuni suurt mugula- ja keskmist tärklisesaaki. Tärglise protsent keskmine. Kohane kõigiks otstarbeiks.

Meil on ta Karilepa, Erma, Rahula ja Kõo katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud ja on Kari-

lepal mugula- ja tärkliseaanni poolest esimestel, mujal aga keskmistel ja wiimastel kohtadel olnud. Wakamaalt on mugulasaak üleüldiselt 150 ja 650 puuda ja tärklisesaak 30 ja 125 puuda wahel olnud. Tärklise protsent on 14 ja 20 wahel kõikunud.

Topaas'i nimeline kartuli sort on Austrias Dolkowsky poolt Godrichi ja Reichskanzleri wärdjatest wälja kaswatatud.

Mugula koor ja liha on walged. Silma-augud madalad. Kuju poolest on mugulad ümmargused laperikud. Päälisid keskmise kõrgusega, wäikeste lehtedega. Öisi wähe, lillad.

Kaswaja poolest poolwarane sort. Tõbedele wastupanew.

Annab keskmist mugula- ja tärklisesaaki. Tärklise protsent keskmine kuni kõrge. Kõlbab söögi- ja wabrikukartuliks.

Meil on Sangaste, Karilepa ja Kehra katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud. Niihästi mugula- kui ka tärkliseaanni poolest on ta, wõrreldes teiste sortidega, üleüldiselt keskmistel kohtadel olnud ja on Riia wakamaalt 300—550 puuda mugula- ja 60—120 puuda tärklisesaaki annud, kusjuures niihästi mugulate kui tärklise kõrgemad saagid Sangastes olid, sellele järgnesid Karilepa ja wiimaks Kehra katsed. Kehras on Topaas tärkliseaanni poolest teiste sääl wõrreldawate sortide hulgas keskmiselt küll esimesel kohal olnud, aga et Kehras niihästi mugula- kui tärklisesaagid üleüldse kõikidel sortidel madalamad on kui teistes katsetes, siis on ka Topaasi

saagid Kehras teiste katsetest vähemad. Tärglise protsent on 17 ja 23 wahel kõikunud.

Topaasi kartul on paremate sortide ilmumise pärast halwemate hulka nihkunud. Prof. Rümker, kes teda 1909. a. Saksamaa jaoks soovitas, ei tee seda oma raamatu 1919. aasta wäljaandes mitte enam.

On Soome 1920. a. nimekirjas ülewal.

Sangaste Topaas'i nime all kaswatatakse meil üht kartuli sorti, mis krahw Fr. Berg Saksamaalt tellinud, mis aga mitte Dolkowsky poolt wäljakawatatud Topaasi nimeline sort ei ole. J. Aami-sepp arwab selle sordi õige nime „Prof. Wohltmanni“ olewat, mis aga lõpulikult kindlaks tegemata. Krahw Fr. Berg soovitab Sangaste Topaasi söögi, wabriku ja muuks otstarbeks.

Industrie nimeline kartuli sort on Preisimaal Modrowi poolt Richteri warase ja Paulseni Simsoni sortide wärdjatest wälja kaswatatud.

Mugula koor on walgjaskollane kuni kollane, wähe krobeline. Liha — kollane. Mugulad on ilma kindla kujuta, nad on ümmarikud kuni piker-gused, laperikud. Silma-augud sügawad. Päälisid keskmise kõrgusega, kaunis tugewad, hästi haralised, leherikkad. Öiewaene; õied lillad.

Kaswaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Tõbedele kaunis wastupanew. Seisab hästi üle-talwe. Armastab liwakaid maid, ei karda kuiwust. Annab õige suurt mugula- ja tärglisesaaki. Tärglise protsent keskmine. Loetakse õige

hääks söögi- ja wabrikukartuliks. Kõlbab ka muuks otstarbeks.

Wõrreldawate sortide hulgas on Industrie meil Karilepal, Rahulal, Kõos, Kehras ja Seidlas olnud. Üleüldiselt on ta mugula-anni poolest esimestel, aga tärgliseanni poolest esimestel ja keskmistel kohtadel olnud ja on Karilepal, Rahulal ja Kõos 450—650 p., Kehras keskmiselt 318 p., Seidlas aga 375—500 puuda mugulasaaki ja Karilepal 95—125 p., Seidlas 75—95 p. ning Kehras keskmiselt ainult 47 puuda tärglist Riia wakamaalt annud. Tärglise protsent on Karilepal 18—19, Seidlas 16,5—18,5, Kehras aga ainult 15 ümber kõikunud.

Soowitatakse kui suuresaagilist sorti.

On von Rümkeri nimekirjas.

Parnassia on uuem kartuli sort, mis Kameke poolt Saksa riigi ja Juubeli nimeliste kartuli sortide wärdjast on wälja kaswatatud.

Mugula koor ja liha on walged, kaju on pikergune ümmarik. Silma-augud keskmise sügawusega. Päälisid tugewad, tihedad, hästi haralised põõsad, tumerohekat wärwi. Öied lillad.

Kaswaja poolest poolhiline sort. Tõbedele wastupanew. Loetakse wabriku- ja söögisordiks.

Kuulub Saksamaa wiimaste katsete järele hääde sortide hulka.

Meil pole seda sorti weel mitte kaswatatud. Tuleks proowida.

On von Rümkeri nimekirjas.

Deodara nimeline uus kartuli sort on von Kameke poolt Pommeris Saksa Riigikantsleri ja Juubeli kartulite wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor ja liha on walged. Silma-augud kaunis madalad. Mugul kuju poolest pikergune ümmarik (ümmariklaperik, pikergunelaperik). Päälisid kaunis kõrged, tugewad, haralised. Lehed tumerohelised. Õied lillad, walgete õielehtede otsadega.

Kaswuaja poolest poolhiline sort. Tõbedele wastupanew. Kohane ka kergemale ja keskmisele maalē. Andwat keskmist mugula- ja õige suurt tärklisesaaki. Tärklise protsent kaunis kõrge. Söögi- ja wabrikukartul.

Saksamaa kartulijaama katsetes on ta üle 650 puuda mugula- ja 120 puuda ümber tärklisesaaki meie Riia wakamaa kohta annud.

Pole meil senini weel kaswatatud.

On von Rümkeri nimekirjas.

Kartz von Kameke kartuli sort on hiljuti Kameke poolt Pommeris Vor der Front'i ja Fürstin Hatzfeldt'i wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor on kahwatupunane, sile. Silma-augud kaunis madalad. Liha walge. Mugul on kuju poolest pikergune ümmarik. Päälisid on tihedalt haralised, warred wähe pruunikad. Õied walged.

Kaswuaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Tõbedele wastupanew. Kohane kergemale maale. Andwat õige suurt mugula- ja tärklisesaaki. Tärklise protsent kõrge. Kohane kõigiks

otstarbeiks; söögi-, sööda- ja wabriku-
kartul.

Meil pole teda senini wist weel mitte kaswatatud.

On von Rümkeri nimekirjas.

Amylum'i nimeline sort on Saksamaal Paul-
seni poolt Athene ja Simsoni wärdjast wälja kaswa-
tatud ja 1898. aastal müügile antud.

Mugula koor on walge, teisest otsast violett,
sile. Liha walge. Silma-augud madalad. Mugula
kuju pikergune. Öied walged. Hiline sort.
Kõigiks otstarbeiks.

On meil Hummuli, Sangaste ja Karilepa katse-
tes wõistleja sort olnud ja mugula-anni poolest
enamasti esimestel ning keskmistel ja tärglise-
anni poolest esimestel kohtadel olnud. Riia waka-
maalt on 300—550 puuda mugulaid ja 100—135 puuda
tärglist annud. Tärglise protsent on 21 ja 24
wahel kõikunud.

Krahw Fr. Berg soowitab seda sorti wiina- ja
tärglisewabrikute jaoks.

Jurpeel'i nimeline kartuli sort on Saksamaal
Richteri poolt Early Rose ja Pattersoni Victoria
wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor hallikaswalge, wähe krobeline.
Silma-augud madalad. Liha walge. Mugula
kuju ümmargune, wähe laperik, ka pikergune
ümmarik. Päälised keskmise kõrgusega, püstised,
wäheharulised, tumerohelised. Öied walkjassinised.

Kaswuaja poolest poolhiline sort. Tõbedele wastupanew. Lepib ka soomaaga. Annab suurt mugula- ja keskmist tärklikesaaki. Tärglise protsent keskmine. Söögikartul.

Meil pääle Kehra, Rahula ja Kõo kõigis suuremates katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud. Mugula-anni poolest on ta enamasti esimestel, jaolt keskmistel, tärgliseanni poolest aga enamasti keskmistel ja jaolt esimestel kohtadel olnud, ning on Riia wakamaalt 400—650 puuda mugulaid ja 70—125 puuda tärglist annud. Tärglise protsent on 16 ja 21 wahel kõikunud.

J. Aamisepp loeb teda söögi- ja wiinakartuliks.

Auguste Victoria sort on Preisimaal Modrowi poolt arwatawasti Cimbali Hero'st waliku teel wälja kaswatatud.

Mugula koor on läikiw-punane, krobeline. Liha walge. Silma-augud kaunis madalad. Mugula kuju ümmargune (pikergune). Päälisid kaunis kõrged, õige haralised, paljulehelised, tumerohelised. Warred pruunikad. Õierikas. Õied violetti (lilla) wärwi.

Kaswuaja poolest hiline sort. Kohane igale maale ja kõigiks otstarbeiks.

On meil Sangastes, Karilepal, Rahulal, Kehras ja Kõos wõrreldawate sortide hulgas olnud ja on pääle Rahula ja Kõo (kus ta wiimastel kohtadel) pea alati esimestel ehk keskmistel kohtadel niihästi mugula- kui ka tärgliseanni poolest olnud.

Riia wakamaalt on Karilepa, Sangaste ja Kehra katsetes 400—550 p., aga Rahula ja Kõo katsetes 200—300 puuda mugulaid ja esimestes katsetes 70—100 p. tärglist annud. Tärglise protsent on 18 ja 21 wahel kõikunud.

Leo nimeline sort on Posenis Pflug'i poolt välja kasvatatud.

Mugula koor on walge, krobeline. Liha walge. Silma-augud kaunis madalad. Mugulad kuuju poolest ümmargused laperikud kuni pikergused. Päälisel kõrged, tugewad. Öierikas sort. Öied violetti värwi.

Kaswaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Kannatab tõbede all, mitte täiesti wastupanew. Kohane keskmisele ja raskemale mitte wäga kuiwale maale. Annab suurt mugula- ja keskmist kuni suurt tärglisesaaki. Tärglise protsent keskmine. Kõigiks otstarbeiks.

Meil on Karilepa, Rahula ja Kõo katsetes wõrreldawate sortide hulgas olnud ja mugula- kui ka tärglise anni poolest enamasti keskmistel, jaolt ka esimestel kohtadel olnud. Mugulasaak on wakamaalt 350—600 p. ja tärglisesaak 60—100 puuda wahel kõikunud. Tärglise protsent on 15—20 olnud.

Victoria nimeline kartuli sort on Sileesias Cimbali poolt Early Rose ja ühe kartulipere wärdjast välja kasvatatud.

Mugula koor on wähe roosakas, mis muutub pärast kollaseks, sile, wähe wõrkline. Liha walge.

Silma-augud kaunis sügawad. Mugula kuju ümmarik (pikergune). Päälised kaunis kõrged, tugewad. Kaunis õierikas. Õied walged.

Kaswuaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Olewat mugula-anni poolest wäga häa sort. Kõigiks otstarbeiks kohane.

Meil lühemat aega Hummulis ja Sangastes ja neli aastat järgemööda Kehra ning Seidla katsetes wõistlejate hulgas olnud ja mugula-anni poolest Kehras keskmiselt esimesel, Seidlas esimestel ning keskmistel ja tärgliseanni poolest üleüldiselt keskmistel kohtadel olnud. Riia wakamaalt on üleüldiselt 260—500 p. mugulaid ja 50—120 p. tärglist annud. Tärglise protsent on 15,5 ja 20 wahel kõikunud.

Liiri punane wiinakartul on wana sort, mida meil juba ammust saadik wiinawabrikute jaoks rohkesti kaswatati, mis aga wananemisel ning wiimasel ajal paremate sortide poolt wälja tõrjutakse.

Et ta kaua-aegse kaswatamise järele kaswuaja, wähenõudlikkuse ja alalhoidumise poolest meie oludele kohanenud, siis soowitatakse teda parandada ja algusmaterjaliks uue sordi kaswatamisel wõtta.

Söödakartuli sordid.

Sinise hiiglakartuli (Blaue Riesen) sort on Saksamaal Paulseni poolt Juno ja Adirondacki wärdjast wälja kaswatatud ja 1887. aastal müügile saadetud.

Mugula koor on sinine, sile. Liha walge. Silma-augud keskmise sügavusega. Mugulad ümmarikud ja pikergused. Päälsised keskmise kõrgusega, laiad, tumedad. Warred pruunikad. Õied helevioletti värwi, walgete otsadega.

Kaswaja poolest poolhiline kuni hiline sort. Tõbedele kaunisti wastupanew. Kaswab sawimaal ja raba pääl. Annab õige suurt saaki. Kõlbab pääsjalikult söödakartuliks.

Meie katsetes juba 1892. aastast pääle wõrrel-dawate sortide hulgas olnud. Sangastes, Hummulis, Karilepal ja Rahulal, kus ta wõistlejate seas olnud, on ta mugula-anni poolest, üksikud korrad, ise-ärans Rahulal, maha arwatud, ikka esimeste hulgas olnud ja on Riia wakamaalt 350 ja 650 puuda wahel mugulasaaki annud. Kõos on ta mugula-anni poolest wiimasel kohal olnud. Tärkliseanni poolest on ta esimestel ja keskmistel kohtadel olnud ja on wakamaalt 60—125 puuda tärklis annud. Tärklise protsent on 14 ja 18 wahel kõikunud.

Krahw Berg lubas 1900. aastal teda mitte enam kaswatada, olgugi et ta kõrges kultuuris olewal maal Euroopas tundmata suurt saaki andwat. Tänowu on krahw Berg teda siiski kui suure saagianniga sorti hää maa jaoks soowitanud. J. Aamisepp aga soowitas ennemalt teda kui tingimata kõige paremat loomatoidu-kartulit, mis igasuguse maa pääl hästi kaswawat. Wiimasel ajal ei soowita J. Aamisepp teda enam nii soojalt. H. Johani Kõos arwab, et nimi Sinine hiiglakartul sellele sordile pilkeks on, sest et

ta on sääl wõrreldes teiste sortidega koguni wähest saaki annud.

Lotos'e-nimeline kartuli sort on hiljuti von Kameke poolt Pommeris Stolnik'u ja Fürstin Hatzfeldt'i sortide wärdjast wälja kaswatatud.

Mugula koor on kahwatu-punane, natuke krobeline. Silma-augud madalad. Liha walge. Mugula kaju pikergune ümmarik (lapergune ümmarik). Päälised kõrged, tihedalt harulised. Warred pruunikad. Õied lillawärwilised.

Kaswaja poolst poolhiline kuni hiline sort. Tõbedele wastupanew. Kergematele ja keskmistele maadele kohane söödakartuli sort. Andwat õige suurt mugula- ja keskmist tärkliisesaaki. Tärglise protsent kaunis suur.

Meil pole seda sorti senini weel kaswatatud.

On von Rümkeri nimekirjas ülewal.

Loomatoidu-juurikad.

Loomatoidu- ehk söödajuurikatest kasvatatakse meil peete, nairid (turnipse), porgandid ja kaale. Wiimaseid wõrdlemisi wähe.

Söödajuurikate sortidega on meil nii mitmedki wõrdluskatseid korraldanud. Kõikide katsete puuduseks tuleb lugeda, et tarwiliste abinõude puudusel kuiwolluse protsent määramata on jäänud. Katseid söödajuurikate sortidega on Dr. A. Eisenschmidt, Joh. Zirk, Jul. Aamisep ja teised korraldanud. Nende katsete aruannete ja Eesti Sordiparanduse ja Seemnekaswatuse Edendamise Seltsi sordikontrolli aias saadud andmete ning juurikate kaswatajate seletuste järele wõiks soowitada järgmisi, pääasjalikult põhjapoolsemates maades parandatud sorte, mis enam meie oludele wastawad. Peaks ka Svalöfi sorte meil kaswatada katsuma; neid pole meil senini weel kaswatatud.

Peedi sordid.

Peedi sorte on ümmarikka (kuulisarnaseid), rullisarnaseid, pikergusi (poolisarnaseid) ja

pikki. Meil kasvatatakse enamasti rullisarnaseid ja pikergusi sorte, ümmarikka ja pikki aga koguni vähe.

Rullisarnased sordid.

Rullisarnastest peedi sortidest kasvatatakse meil pääasjalikult Eckendorfi ja Weibulli Excelsiori.

Eckendorfi peedi sort on pärit Saksamaalt Eckendorfi nimelisest mõisast. Mõisa omanik von Borries on 1849. aastal enamalt sääl kõrwuti kaswamise ja loomuliku ristsugutuse teel saadud Saksa ja Inglise peedi sortide wärdjate hulgast wälja walinud esimesed peedid, mis üle ilma kuulsale Eckendorfi tüüpi peedi sordile algaime-deks said. Sääl parandatakse seda sorti praegugi weel (wt. pilt nr. 18). Eckendorfi peete parandawad nüüd paljud sordikaswatajad; igaüks neist püüab selle

Pilt nr. 18. Borries'i Eckendorf.

sordi väljaandi ja väärtust tõsta ning ka tema kuju sellekohaselt muuta.

Üleüldiselt on aga Eckendorf poolpikk, piklik-ümmarik peedi sort, mis suuremalt jaolt kaswab nõnda-ütelda istub, oma ümmariku põhjaga maa pääl. Sel sordil on üks ainus, wõrdlemisi peenike pääjuur ja väga vähe kõrwaljuuri, mis pärast neid kerge on üles wõtta. Mulda wõi pori jääb neile vähe külge.

Kuiwolluse protsent on Eckendorfi tüüpi peetidel madal (9—11 %); ületalwe hoidub halvemini kui kuiwolluste poolest rikkamad sordid. Tuleb sellepärast waremini ära sööta.

Raske sawimaa loetakse Eckendorfi sordile kohaseks.

Meil kaswatatakse punast ja kollast Eckendorfi. Kollane on nõutavam.

Eckendorfi peedid annawad suurt juurikasaaki. On Riia wakamaalt meie katsetes kuni 1200 puuda, Rootsist aga kuni 2000 puuda juurikasaaki annud.

Eckendorfi sordi seemneid tuuakse meile Daanist ja Weibulli kaswatusest Rootsist.

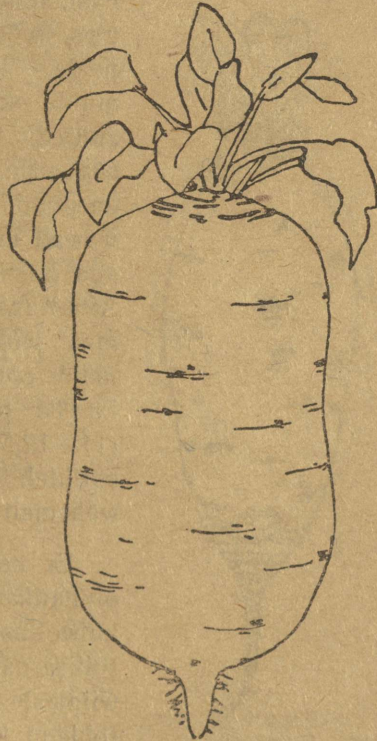
Krahw Berg soowitab ka Saksamaa **von Arnim-Criepeni** (wt. pilt nr. 19) kollast Eckendorfi, mida ta rahuloldawa tagajärjega kauemat aega kaswatanud. Mõned soowitawad weel **Kirsche „Ideali“**. Ka Tannenkrugi ja Stieghorste Eckendorfi tüübi teisendid Saksamaalt wõiks meil kaswatada katsuda.

Excelsior'i nimeline peedi sort (kollane ja punane) on Rootsis Weibulli sordikaswatuses Eckendorfi peedist sel teel wälja kaswatatud, et wälja waliti ikka pikemaid juurikaid emataime-deks. Niisuguse wäliku tagajärjel on saadud peedi sort, mis, Eckendorfist kere poolest pikem olles, wiimasest ka suuremat juurikalõikust annab.

Meie katsetes on Excelsior kuni 1300 puuda, Rootsis aga kuni 2400 puuda juurikaid Riia wakamaalt annud. Kuiwolluse protsent on tal aga weel madalam (kuni 10,5%) kui Eckendorfidel.

Pikergused ehk poolisarnased sordid.

Pikergustest ehk poolisarnastest peedi sortidest loetakse meil kõige soowitawamaks Barres'e tüüpi sorte kaswatada. Barres on Prantsusemaalt

Pilt nr. 19. Crieweni kollane peet (Eckendorf).

pärit. Seda tüüpi peedid on keskpaigast jämedamad ning lähewad ülevalt ja alumisest otsast harilikult peenemaks. Need sordid kaswawad $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ osa maa

Pilt nr. 20.
Sludstrupi Barres
(peaks wähe pikem ja
jämedam olema).

1200 puuda Riia wakamaa kohta juurikaid annud, Rootsisis aga kuni 1800 puuda.

pääl, mispärast neid raskem on üles wõtta kui rullisarnaseid peete. Ka jääb neile rohkem mulda külge kui wiimastele. Juured tungiwad neil kaunis sügawale, sellepärast ei tee neile ka põud nii kergesti liiga. Kaswawad mitmesugusel maal, mis aga hästi wäetatud peab olema. Ainult raske sawi- ja kerge liiwamaa jaoks tuleks neile kohasemaid sorte walida. Kuiwolluste protsent on kõrgem (11—12,5%) kui rullisarnastel sortidel. Hoiduwad hästi wõi wähemalt rahuloldawalt ületalwe.

Et neil peetidel juurika-and pinnaüksuselt suur ja et neil kuiwolluste protsent kõrgem kui rullisarnastel, siis annawad nad wiimastest pinnaüksuselt natuke rohkem toiduolluseid.

Meie katsetes on Barres'e tüüpi sordid kuni 1100, ka

Barres'e tüüpi sortidest tuleks meil soovitada:

Weibulli kasvatusest Rootsist: **Wei-**

bulli silinder-Barres ja Weibulli Regia.

Daani kasvatustest aga: **Barres Sludstrup** (wt. pilt nr. 20) ja **Barres Lille Taarøje** (wt. pilt nr. 21).

Wiimane on eelmisest küll vähema välja-anniga, aga oma rohkem ümmariku kuju poolest on teda kergem üles võtta. On kohane rohkem raskemale maale.

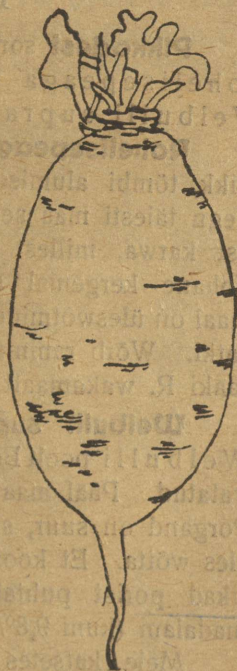
Pikerguste sortide hulka kuulub ka **Kuld-Tankard**, mille hääks omaduseks kiiret kasvu ja hästi alaiseismist peetakse. Saagi rohkuse ja väärtuse poolest jääb ta aga eelmistest sortidest tublisti maha.

Pikad sordid.

Pikad peedi sordid nõuavad hästi haritud sügawa põhjaga maad. Meil kasvatatakse neid sorte vähe. Wõiks nimetada **Mammuti** nimelist sorti.

Ümmargused sordid.

Ümmargustest sortidest olgu raske sawimaa jaoks nimetatud: **Oberndorfi kollane** ning **Leute-roltzi kuulikujuline**.

Pilt nr. 21.
Barres Taarøje,
(Peaks kuju poolest vähe lähem olema).

Porgandi sordid.

Porgandi sorte on pikki ja poolpikki.

Pikad sordid.

Pikkadest sortidest kasvatatakse meil rohkesti rohelisepeaga walget hiiglaporgandit ja Weibulli supra walget hiiglaporgandit.

Rohelisepeaga walge hiiglaporgand on pikk, tõmbi alumise otsaga. Juurikas kaswab pea-aegu täiesti maa sees, ainult pea on wäljas ja rohelist karwa, millest ka sort oma nime on saanud. Kohane kergemal maal kasvatamiseks, sest raskel maal on üleswõtmine tülikas ja palju juurikaid murdub katki. Wõib rammusal maal üle 1500 puuda juurika-saaki R. wakamaalt anda. Hoidub hästi üle talwe.

Weibulli supra walge hiiglaporgand on Weibulli poolt Belgia walgest porgandist wälja kaswatatud. Pääl maa kaswaw osa on ka roheline. Porgand on suur, sile, otsekaswaw. Teda on kerge üles wõtta. Et koor sile on, sellepärast jääwad juurikad porist puhtaks. Kuiwolluste protsent on tal madalam (kuni 9,8%) kui poolpikkadel sortidel.

Meie katsetes on Riia wakamaalt kuni 1000 puuda, Rootsisis aga üle 1200 puuda saadud.

Poolpikad sordid.

Poolpikkadest porgandi sortidest soowitatakse meil Championi ja Weibulli kollast hiiglaporgandit.

Champion'i nimeline kollane, rohelise pääga porgand kaswab peaaegu täiesti maa sees, harwa ulatab pää umbes tolli pikkuselt maa seest wälja. Kuiwolluste protsent on kõrgem kui pikkadel sortidel, andwat aga natuke vähemat juurikalõikust (wt. p. nr. 22).

Meie katsetes on juurika-and wakamaalt ka kuni 1000 puudani tõusnud.

Weibulli kollane hiiglaporgand on päältpoolt paks, kiilusarnane porgand, mis peaaegu täiesti maa sees kaswab. Ta kaswab, nagu teisedki poolpikad sordid, ka raskemal sawimaal hästi ja lepiß õhemini haritud maaga. Üles wõtta on teda kaunis kerge, sest et ta päält jämedam on. Üleswõtmisel ei murdu ta mitte. Kuiwolluste protsent tõuseb üle 11. Hoidub hästi.

Juurikasaak on meie katsetes kuni 970 p., Rootsisis aga kuni 1200 puudani Riia wakamaalt tõusnud.

Nairi (turnipsi) sordid.

Nairi sorte jagatakse pikkadeks, poolpikkadeks ja ümmargusteks. Liha wärwi järele on walgeid ja kollaseid nairi sorte. Kollase lihaga sortidel on kuiwolluse protsent kõrgem kui walge lihaga sortidel. Hoiduwad walgetest ka paremini.

Pilt nr. 22.
Champion.

Pikad sordid.

Pikkadest nairi sortidest soovitatakse meil kasvatamiseks Weibulli Pedigree Bortfeldi ja Fynsk Bortfeldi.

Weibulli Pedigree Bortfeldi on üks parematest nairi sortidest. Kuju poolest on ta pikk, sale ja sileda koorega. Kaswab kuni kaks jalga pikaks. Umbes pool kaswab pääl maa. Liha kollane. Kuiwolluste protsent on 7—8. Naeristele omast wänget, kibedat wõi mõru maitset on Weibulli Pedigree Bortfeldil wähe, palju wähem kui näituseks poolpikal sordil Östersundomil. Hoidub hästi, nii et teda kuni kewadeni wõiks sööta. Et juurikas õige pikk ja pooleldi maa sees kaswab, siis nõuab see sort wõrdlemisi sügawalt haritud maad. Täie saagi annab hästi haritud ja wäetatud maal. Kaswab hästi liiwa- ja soomaal.

Meie katsetes on ta kuni 1400 puuda, Rootsis aga kuni 2400 puudani Riia wakamaalt juurikasaaki annud.

Fynsk Bortfeldi naeris on meie maal tuntud, lugupeetud ja laialilagunenud sort. Enda omaduste poolest seisab ta eelmise sordi ligidal. Kuju poolest natuke lühem. Kannatawat rohkesti põuda.

Poolpikad sordid.

Poolpikkadest sortidest soovitatakse meil Kollast Tankardi ja Östersundomi.

Kollane (Yellow) Tankard on kuju poolest lühem ja jämedam kui Bortfeldid. Kolmandik osa juurikast kaswab maa sees. Juurika liha on kollane, liha ülevalt roheline. Kuiwolluste protsent on kõrgem kui Pedigree Bortfeldil. Kaswab igasuguses, ka raskes sawimaaski. Et ta mitte nii sügawalt maa sees ei kaswa kui Bortfeldid, siis lepib ka madalamalt haritud maaga. On hõlpus üles wõtta, ei murdu mitte katki, mida Bortfelderi juures sagedasti ette tuleb. Juurika-and vähem kui Bortfeldil (wt. pilt nr. 24).

Östersundom on Soomest pärit ja on säälning Põhja-Rootsis palju kaswatud sort (wt. pilt nr. 23).

Maapäälneposa on tal punawiolett, maa-alune aga walge. Liha walge, kibeda maitsega. Kuiwolluste protsent madalam kui eelmistel sortidel. Annab korraliku saagi ka hiliselt külw-

tult. Kaswab igasugusel maal, lepib kui poolpikk juurikas ka õhemalt haritud maaga ja ei karda palju kuiwa. Üleüldse wähenõudlik sort, misparast teda algajatele juurwilja kaswatajatele soowitatakse.

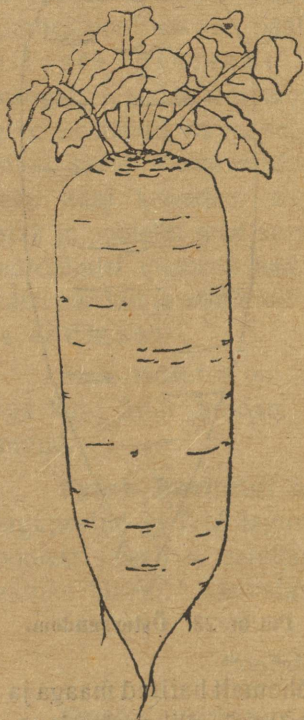

Pilt nr. 23. Östersundom.

On meie katsetes ka üle 1300 puuda juurikaid Riia wakamaalt annud.

Ümmargused sordid.

Ümmargustest nairi sortidest soovitatakse meil kasvatamiseks **Sekelitja Pomméri ümmargust.**

Ümmargused nairi sordid kaswawad peaaegu maa pääl ja lepiwad sellepärast õhemini haritud maaga, kui pikad sordid, aga on põua wastu tundlikumad. Kaswuaeg on neil lühike. Hoiduwad halwemini alal kui pikad sordid, mispärast neid waremalt, juba sügisel peab ära söötma.

Sekel on hallrohelise koore ja kollase lihaga, lühema kaswuaajaga nairi sort, mis õhukeselt haritud maaga lepib. Kuiwolluse protsent on madal. Et ta halwasti hoidub, sellepärast tuleb ta sügisel ära sööta.

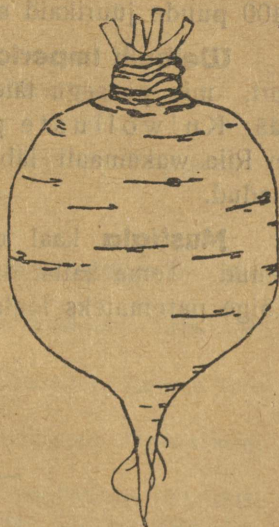
Meie katsetes on ta Riia wakamaalt ka üle

1000 puuda juurikaid annud. Dr. A. Eisenschmidt'i järele on ta meie kodumaa põhjapoolses osas kõik teised juurikad lõikuse poolest üle löönud.

Pommeri ümmargune on lühikese kasvuajaga sort, mis suurt juurika saaki annab. Liha walge. Kuiwolluste protsent madal. Andwat suurt saaki. Hoidub halvasti, sellepärast tuleb ta warakult ära süüa.

Ka **Dales Hybridi** soovitatakse mõnelt poolt meil kasvatamiseks. Tal on roheline koor ja kollane liha. On väheste nõuetega ja kõlbab halvemates oludes kasvatada. Juurika-anni poolest jääwat ta teistest sortidest maha.

Grey-Stone on viimasel ajal rohkem lugupidamist leidnud. Kuju poolest ümmarik sort. Päältpoolt lilla, alt walge. Annab kaunis suure saagi.

Pilt nr. 25. Bangholm.

Kaali sordid.

Kaale kasvatatakse meil, nagu juba tähendatud, võrdlemisi vähe. Iseenesest on kaalid nõudlikumad kui nairid, lepiwad aga siiski palju vähemaga kui peedid ja porgandid. Kuiwolluste protsent on

neil kõrgem kui naeristel. Meil soovitatakse kasvatada:

Bangholm'i nimelist kaali sorti, millel lilla pää ja tihe, kollane liha on. Kuiwolluste protsent on 11 ümber. Rootsis on Riia wakamaalt keskmiselt 1400 puuda juurikaid saadud (wt. pilt nr. 25).

Weibulli Imperiaal on sile ja väheste juurtega sort, mis peaaegu täiesti maa peal kaswab. Maitse hää. Kuiwolluste protsent 12 ümber. Rootsis on Riia wakamaalt läbistikku 1300 puuda juurikaid saadud.

Mustiala kaal on Soomes hästi laiali lagunenud. Tema kallal on seal parandusetööd tehtud. Kõige paremateks loetakse Hankkija I ja II.

Tarwitatud kirjandus.

Lühendused: Plt. — Pöllutööleht, Balt. W. — Baltische
Wochenschrift.

- A a m i s e p p, Jul. — Wõrdlew katse kartuli sortidega (Plt. 1911).
- Kartuli kaswatamine. 1914.
 - Kartuli sortide wõrdluskatsete kokkuwõte 1908—1912. Tallinnas, 1913.
 - 1915. a. kartuli sortide wõrdluskatsed Karilepa Tõnul (käsikiri).
 - 1920. a. kartuli sortide wõrdluskatsed Jõgewa sordikaswatuses (käsikiri).
 - Loomatoidu-juurikate sortide wõrdluskatse (Plt. 1911).
 - Juurwilja sortide wõrdluskatsed 1911. a. Kloostri w. Karilepa Tõnul (käsikiri).
- A a s t a r a a m a t, Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi, 1916. Tallinn.
- B e r g, Fr., krahw. — Graphische Darstellung einiger in Sagnitz im Herbst 1887 ausgeführten Untersuchungen über den Ertrag verschiedener Kartoffelsorten (Baltische Wochenschrift, 1887).
- Le seigle de Sagnitz. St.-Petersbourg, 1889.
 - Graphische Darstellung der Ertragsfähigkeit verschiedener Kartoffelsorten (Balt. W. 1889).
 - Das Auswintern des Getreides. Dorpat, 1891.

- Berg, Fr., krahw. — Vergleichende Anbauversuche verschiedener Kartoffelsorten in Schloss Sagnitz (Balt. W., 1893).
- Ertragreiche Kartoffelsorten (Balt. W., 1894).
- Vergleichende Anbauversuche verschiedener Kartoffelsorten (Balt. W., 1895).
- Vergleichende Anbauversuche verschiedener Kartoffelsorten in Sagnitz 1895 (Balt. W., 1896).
- Kartoffelanbauversuche 1896 (Balt. W., 1897).
- Ertragreiche Kartoffelsorten (Balt. W., 1898).
- Ertragreiche Kartoffelsorten. Bericht der Ernte 1899 (Balt. W., 1900).
- Ertragreiche Kartoffelsorten. Vergleichender Anbauversuch 1900 (Balt. W., 1901).
- Ertragreiche Kartoffelsorten. Vergleichender Anbauversuch 1901 (Balt. W., 1902).
- Bericht über die Tätigkeit des Baltischen Samenbau-Verbandes (Mittel. und Publicat. 1905).
- Bericht, kurzer — über Saatkorn (Mittel. und Publicat. d. B. Samenbau-Verb. 1901).
- Borch, J. — Saatzuchtbestrebungen in den Ostseeprovinzen (Mittel. u. Publicat. d. Balt. Samenbau-Verband. 1913).
- Einige Gesichtspunkte für die Wahl von Saatkorn (Mittel. u. Publicat. des Balt. Samenbau-Verband. 1900).
- Broili, Dr. J. Hafer im Bilde. Berlin, 1911.
- Das Gerstenkorn im Bilde. Stuttgart, 1908.
- Buchholz. — Die vorjährigen baltischen Braugersten (Balt. W. 1911).
- Böhmer, Dr. — Über die Systematik der Hafersorten. Berlin, 1909.
- Hafer im Bilde. Stuttgart, 1919.
- Dommes, H. — Drei deutsche Hafersorten. Merseburg, 1908.
- Dehn, v. — Kartoffelanbauversuche in Borkholm und Kono (Balt. W. 1896).

- Eestimaa Põllumeeste Keskseltsi 1915.—1916. a. aruanne. Tallinnas.
- Eisenschmidt, A. — Loomatoidu-juurikad. Tartus, 1911.
- Esimene seemnewilja näitus. Korraldanud Seemnewilja Toimekond Wiljandis 1914. a., Wiljandis.
- Финляндскія сѣмена. Гельсингфорсъ, 1912.
- Fruwirth, C. — Landwirtschaftlich wichtige Hülsenfrüchte. 1918.
- Gisevius, Prof. Dr. — Kartoffelsortenliste 1917. Berlin.
- H., J. — Kartull sortidest (Plt. 1910).
- Hantsch, E. — Kartoffelsorten-Liste 1916. Dresden.
- Hillmann, Dr., P. — Die deutsche landwirtschaftliche Pflanzenzucht. Berlin, 1916.
- Hoffmann, O. — Anbauversuche mit Nylander-Roggen und diversen Kartoffelsorten (Balt. W. 1883).
- Hoffmann, J. — Das Getreidekorn. Berlin, 1912.
- Hünerson, cand. agr. J. — Rukis. Tartus, 1914.
— Mees, kes põllukultuuri tõstab (Põllumees, 1920).
- Johani, H. — Katsed kartulitega Kõos 1916. a. (Plt. 1917).
— Kartull sortide võrdluskatse Kõos 1917 (Plt. 1918).
- Jürgenstein, W. — Katsed Svalöfi kaera ja herne sortidega (Plt. 1909).
- Kleitzmann, A. — Sordikatsed 1911 (Plt. 1912).
- Knorr, P. — Versuchsergebnisse auf dem Gesamtgebiete des Kartoffelbaues im Jahre 1919.
- Koffer, A. — Loomatoidu-juurikate seemnekasvatamine. 1916.
- Kulbach, agr. E. — Die Peluschke (Mitteil. und Publicat. d. Balt. Samenbau-Verbandes 1900).
- Ljung, agr. Erik W. — Herbstroggen. Svalöf.
- Midding-Rasin, E. von. — Etwas über den Petkuser Roggen (Balt. W. 1906).

- Pill, M. — Kaera sortide wõrdluskatsete aruanne 1913. Tartus.
 — Kaera ja rukki sortide wõrdluskatsete aruanded 1914. Tartus.
 — Kaera sortide wõrdluskatsete aruanded 1915. Tartus.
- Ploompruu, J. — Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi katsed 1913. aastal. (Tallinna E. P. Seltsi juubelinäituse 1913. aasta nimekirjas).
 — Seemne- ja sordikaswatamise katsed. Tallinna E. Põllum. Seltsi 1914. a. aruandes.
 — Kartuli sortide wõrdluskatsed 1914. a. XVI. Tallinna E. näituse nimekirjas 1915. a.
 — Kartuli sortide wõrdluskatsed ja selle tagajärjed. XVII Tallinna E. näituse nimekirjas 1916. a.
 — Kartuli sortide wõrdluskatsed ja selle tagajärjed 1913.—1916. a. Tallinna E. Põllum. Seltsi aastaraamat 1916. a.
- Прянишниковъ, Д. Н. — Частное Земледѣліе. Москва, 1910 г.
- Работы и опыты селекціонной станціи Эстляндскаго сельско-хозяйственнаго общества въ имѣніи Кеддеръ за 1916 г. (käsikiri).
- Rathlef, H. von. — Roggenversuche in Tammist 1908—1909 (Mitteil. und Publicat. des Balt. Samenbauverbandes 1909).
 — Результаты работъ и опытовъ, произведенныхъ на Юрьевской селекціонной станціи Нэммико. Юрьевъ, 1909 г.
- Rebane, J. — Wõrdluskatsed kartuli sortidega Wana-Kariste Ermal 1915. a. (käsikiri).
- Rondik, A. — Östersundomi turnips. Talu 1913.
 — Mis seltsi juurwilja kaswatada. Talu 1915.
- Schindler, Dr. h. c. Franz. — Handbuch des Getreidebaues. Berlin, 1920.

- Seemnewilja Toimekond. — Kartuli sortide wõrdluskatsed Wahil 1917. a. (käsikiri).
- Juurwilja sortide wõrdluskatsed Wahil 1914. aastal (käsikiri).
- Seeme, Kalender 1915. a. Tartus.
- Sivers, M. v. — Ein Probeanbau verschiedener Hafersorten (Balt. W. 1887).
- Haferanbauversuch in Römershof 1888 (Balt. W. 1888).
- Sordikaswatuse nõukogu erikomisjonide protokollid.
- Tedin, Dr. H. — Erbsen. Svalöf.
- Teräsvuori, Kaarlo. — Über in Finnland feldmässig gebaute Erbsenformen. Helsinki, 1915.
- Weibulli kaswatuse loomatoidu-juurikate sortide kirjeldus. Tartus.
- Werner, Dr. H. — Der Kartoffelbau, 1917.
- Wrangell-Annenhof, G. — Referat über vergleichende Versuche mit verschiedenen Kartoffelarten (Balt. W. 1887).
- Rümker, Dr. K. von. — Über Sortenauswahl bei Getreide. Berlin, 1919.
- Über Sortenauswahl bei Hackfrüchten und Hülsenfrüchten. Berlin, 1909 ja 1919.
- Sch., B. v. — Einige Ergebnisse des Imports neuer Kartoffelarten nach Estland (Balt. W. 1893).
- Samson-Himmelstjerna, A. von. — Ein Kartoffelanbauversuch (Balt. W. 1894).
- Kartoffelanbauversuche in Hummelshof bei Walk (Balt. W. 1895).
- Kartoffelanbauversuche (Balt. W. 1896).
- Anbauversuche mit 10 Sorten Kartoffeln auf 8 Gütern Liv- und Estlands (Balt. W. 1897).
- Anbauversuche mit 10 Sorten Kartoffeln auf 9 Gütern Liv- und Estlands (Balt. W. 1898).

- Saali, J. O. — Tavallisimmista viljelyskasvilaadusta, niiden ominaisuuksista ja sopivaisuudesta meilla. Siemenjulkaisu 1920. Helsinki.
- Schilling, H. v., Seydell. — Über Kartoffelanbauversuche (Balt. W. 1912).
- Wölfer, Th. — Grundsätze und Ziele neuzeitlicher Landwirtschaft. Berlin, 1920.
- Zade, Dr. A. — Der Hafer, Jena, 1918.
- Zeitschrift für Pflanzenzüchtung. I—VII Band.
- Zirk, Joh. — Juurwilja sortide võrdluskatsed Laane-Teppol 1910.—1914. aastani (käsikiri).
- Katsed loomatoidu-juurikate sortidega Laane-Teppol 1911.—1913. a. (Plt. 1914).
- Väike sinine söögikartul (Plt. 1915).
- Zoege von Manteuffel, E. — Einiges über Kartoffel-anbauversuche (Balt. W. 1896).

Sisu.

Eessõna	Lhk.
Terawiljad	3
Talirukis	7
Suirukis	7
Kaer	22
Pööriskaera sordid	23
Lipukaera sordid	24
Oder	41
Neljatahilise odra sordid	46
Kahetahilise odra sordid	52
Nisu	53
Talinisu sordid	60
Suinisu sordid	60
Hernes	63
Kartul	65
Wördluskatsed kartuli sortidega	69
Söögikartuli warased sordid	73
Hilisemad söögikartuli sordid	77
Sordid söögi, wabriku ja muuks otstarbeks	81
Söödakartuli sordid	92
Loomatoidu-juurikad	105
Peedi sordid	108
Porgandi sordid	108
Nairi (turnipsi) sordid	114
Kaali sordid	115
Tarwitatud kirjandus	119
	121

Index

121	Index
119	Index
117	Index
114	Index
108	Index
107	Index
106	Index
105	Index
99	Index
81	Index
77	Index
73	Index
69	Index
60	Index
53	Index
45	Index
41	Index
34	Index
23	Index
19	Index
17	Index
16	Index
15	Index
14	Index
13	Index
12	Index
11	Index
10	Index
9	Index
8	Index
7	Index
6	Index
5	Index
4	Index
3	Index
2	Index
1	Index

Eesti

Seemnewilja Ühisus

kasvatatav

Jõgewa ja Luunja mõisates originaal terawilja-,
heina-, juur- ja aiawilja seemet ja

müüb

neid kui ka Rootsi, Daani, Hollandi ja Saksamaa
kõrgewäärtuslist seemet ühisustele, seltsidele ja
põllu- ning aiapidajatele Eesti Sordiparanduse Seltsi
kontrolli all.

Ühistegelistele asutustele hinnaalandus.
Hinnakirjad saadetakse hinnata.

Pääladu Tallinnas.

Telegrammid: „Seeme“ Tallinn. Kõnetraat 5-14.

Ühisuse esitajad ja osakonnad:

Tartus, Suurturg 10.	Pärnus, Rütli tän. 41.
Wiljandis, Tartu t. 15.	Wõrus, Jüri tän. 5.
Haapsalus, Karja t. 3.	Rakweres, Pikk tän. 13.
Narwas, Peetri plats 9.	Walgas, Postimehe kaupl.

Armed pankades:

Eesti Pank nr. 125.	Põhja Pank nr. 24.
Tallinna Krediit-Pank nr. 309.	Põhja Pank, Tartus.
Pärnu Pank, Pärnus.	Sakala Pank, Wiljandis.
Wiru Pank, Rakweres.	Wõru Laenu- ja Hoiu-Ühi- sus, Wõrus.
Haapsalu Krediit-Ühisus, Haapsalus.	Walga Krediit-Ühisus, Walgas.

8.30.

A

3394ⁿ

199425